

Sköna smycken i silverne skattfynd

- Smycken och smyckesfragment i depåer av tidigmedeltida gotländska mynt (ca 1140-1220).

C-uppsats i arkeologi.
Stockholms universitet.
HT – 2004.

Författare: ANDREAS FORSGREN
Handledare: Nanouschka Myrberg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Abstract:

In the early 1140's, the first domestic coins were struck on the island of Gotland. This essay deals with silver hoards found in present-day Sweden and Estonia containing this type of coin in combination with jewellery. Is there any similarity between the different pieces of jewellery that has been deposited in these hoards, either in shape or in geographical or chronological origins? This essay attempts to answer this question and aspects thereof.

	Sida
1) Inledning.....	1
2) Syfte och frågeställningar.....	3
3) Avgränsningar, definitioner och förkortningar.....	3
3.1) Insamling och avgränsning av studiematerialet	3
3.2) Definitioner.....	6
3.3) Förkortningar.....	6
4) Forskningshistorik	6
5) Materialpresentation och analyser.....	7
5.1) Presentation av fyndmaterialet.....	7
5.2) Analys av fyndmaterialet.....	20
5.2.1) Tabeller.....	20
5.2.2) Kronologiska sammanhang.....	23
5.2.3) Geografiska sammanhang.....	23
5.2.4) Smyckematerialets gemensamma likheter.....	25
6) Avslutande diskussion.....	27
7) Bilagor.....	28
7.1) Fyndkatalog.....	28
7.2) Kartor.....	36
8) Referenser.....	37

Framsida:

Överst: Silverspänne från depåfyndet i Tingby, Dörby sn, Småland (SHM 4858) (skala 1:1). Nederst t.v.: Mynt av typen LL XX, åtsida (skala 4:1). Nederst t.h.: Mynt av typen LL XX, frånsida (skala 4:1).

1. Inledning

Övergångstiden mellan vikingatid och medeltid har sysselsatt såväl historiker som arkeologer i många år. Det finns många åsikter om hur man bäst ska definiera skiljelinjen mellan de båda tidsavsnitten, samt vilka kriterier som skall ha uppfyllts för att medeltiden ska ha tagit sin början. Den traditionella bedömningen har varit att sätta år 1050 som slut för vikingatiden i Sverige. Exempelvis har Göran Burenhult dragit denna gräns, liksom även Nils Blomkvist, även om Blomkvist endast nämner årtalet som gräns för vikingatidens slut i Uppland (Blomkvist 1972:9; Burenhult 1999:347). Ett annat årtal som nämnts är 1100, en gräns många anser vara rimlig att sätta som skiljelinje (bl.a. Zachrisson 1998:221). Grunden till detta är att de flesta anser att kristendomens ökande inflytande från mitten av 1000-talet till mitten av 1100-talet är ett bra riktmärke för att definiera slutet på vikingatiden och början på medeltiden i Sverige. Men för att egentligen kunna göra en sådan avgränsning bör man naturligtvis ta i beaktande fler och mer komplexa aspekter än enbart kristendomen.

Man bör även vara medveten om att olika tidsavsnitt kan gälla för olika delar av landet, d.v.s. att det som normalt kallas för medeltidens början kan skilja sig mellan olika geografiskt skilda områden även inom Sverige. Majvor Östergren har satt år 1140 som gräns för vikingatidens slut och medeltidens början på Gotland. Detta bland annat för att gutarna vid denna tidpunkt har en egen myntning med egna mynttyper och för att de rent vikingatida föremålsformerna inte verkar ha slutat att tillverkas förrän vid denna tidpunkt. Östergren nämner även att den gotländska vikingatida föremålskronologin dock saknar närmare bestämda årtalshållpunkter, och att ”silverskatterna” därför i praktiken ”[...] är det enda vikingatida material som är klart avgränsat ur en kronologisk synpunkt.”. Med utgångspunkt från detta nämner hon att Gotlands yngsta depåfynd som fortfarande har en vikingatida karaktär är daterad till efter 1140 (Östergren 1989:16). Att det inte är så enkelt att bara sätta exempelvis kristendomens införande i olika delar av landet som gräns för medeltidens början håller även Anders Carlsson med om. Han nämner att många gotlänningar övergår till kristendomen under 1000-talet, men att många särpräglade gotländska drag lever kvar kanske ända till 1100-talets slut, främst då sedan att deponera silver och dräktskicket (Carlsson 1999:497). På det hela taget verkar många forskare vara överens om att vikingatidens ekonomi och samhällsskick varade längre på Gotland än i de flesta andra delar av Skandinavien (se även Jansson 1983:224 och 1996:68).

Deponerandet av silver och andra ädelmetaller har pågått under hela tiden från äldre vikingatid en bit in i det som vanligtvis är accepterat som medeltid (in på 1200-talet), även om deponerandet verkar avta i omfattning ju längre in i medeltiden vi kommer (jfr Blomkvist 1972:7). I Uppland och Gästrikland har exempelvis 65 ädelmetalldepåer hittats från en tidsperiod som sträcker sig från 850 till

1200 (Zachrisson 1998:369f). Totalt hade det fram till 1999 påträffats över 1100 ”silverskatter” från vikingatiden i Sverige (Burenhult 1999:409).

Ett av de kriterier som alltså vanligtvis används för att fastställa gränsen mellan vikingatid och medeltid är det numismatiska materialet i depåfynden (jfr Östergren 1989:16). Här bör genast nämnas att då man däremot skall datera ett *enskilt depåfynd*, är det inte alltid myntens tpq (terminus post quem, tidigast möjliga nedläggningsår) som avgör. I viss omfattning daterar man depåfynden även utifrån smyckematerialet – i de fall ett kors i någon form återfinns i smyckematerialet brukar det kallas ett medeltida fynd. I de fall smyckematerialet inte innehåller någon form av kors, brukar det kallas ett vikingatida fynd. Det ställer enligt mig till lite problem när närvaron eller frånvaron av *ett* element på detta sätt får gälla som norm för vilken tidsperiod depåfynden dateras till. Vi kan exemplifiera med ett depåfynd som innehåller smycken från 800- och 900-tal, samt ett genom mynten påvisat tpq på år 1000, men som också innehåller en halskedja i form av ett kors. Detta brukar alltså inte kallas för ett vikingatida fynd, utan ett medeltida fynd p.g.a. korset, trots att den *egentliga* dateringen (fyndets tpq) väl faller inom de kronologiska ramar som normalt avgränsar vikingatiden. Om korset däremot saknas kallas fyndet ofta som sagt ett vikingatida fynd, trots att fyndet uppvisar ett genom mynten påvisat tpq på exempelvis år 1140 såväl som smycken från 1100-talet. Men kanske skulle det inte bli mycket enklare om endast det numismatiska materialet fick gälla som nämnare istället? Om vi tar ett depåfynd med ett genom mynten påvisat tpq på exempelvis år 1140. Detta skulle kallas ett medeltida fynd trots att det övriga materialet kanske skulle uppvisa mängder med silvertenar, smycken från 800-tal, bitsilver, och andra aspekter som vanligtvis hör äldre depåfynd till. Är det då rättvist att kalla fyndet för ett medeltida fynd, trots att fyndet så uppenbart uppvisar material som hör till en äldre tid och en äldre tradition? Här finns helt klart en problematik som borde tas itu med. Att det förhåller sig på ovanstående sätt, att fynden kallas olika saker på grund av närvaron eller frånvaron av ett kors i fynden, kom till min kännedom när jag samtalade med personal på SHM som nämnde att förfarandet med att datera efter korset var ett vanligt förfarande förut. Det märktes även till viss del ATA:s pärmar med fotografier av fynden, då en del av fotografierna i min undersökning stod att finna i pärmar som var märkta ”Vikingatid”. Detta trots att fyndens genom mynten påvisade tpq ligger mellan 1140 och 1220, och kronologiskt alltså torde hamna i medeltid. Som motsats kan nämnas ett fynd som jag tidigt arbetade med, men som efterhand fick slopas på grund av att det inte var intressant för undersökningen. Detta fynd, (SHM 19554, Bäcksjö, Vilhelmina sn, Lappland) innehåller bland annat ett tennkors, och det är placerat i en pärm märkt med ”Medeltid”.

Då det numismatiska materialet i depåfynden alltså till stor del har använts för att definiera slutet av vikingatiden och början av medeltiden, skapar närvaron av smycken bland annat på ovanstående sätt

ibland frågetecken kring var gränsen mellan vikingatid och medeltid bör dras. Själva fenomenet att nedlägga smycken och mynt i samma depåfynd brukas betydligt oftare under vikingatid än under medeltid. Nedläggningen av smycken i depåfynd kallas därför överhuvudtaget för en vikingatida sedvänja, och fler och fler ädelmetalldepåer visar sig innehålla enbart mynt (och då oftare inhemska sådana, vilket för övrigt är ett annat kriterium för vad som karaktäriserar ett medeltida depåfynd gentemot ett vikingatida) ju längre fram i tiden man kommer (Blomkvist 1972:7).

Kan man då med utgångspunkt från att studera t.ex. smyckematerialet i nyare depåfynd komma fram till inbördes likheter mellan olika fynd som påvisar mönster i sammansättning och struktur? Detta skulle kunna tjäna till att föra en diskussion om hur deponeringarna såg ut i olika delar av landet samt kring orsakerna till att mynt och smycken överhuvudtaget deponerades. Utifrån detta kan det vidare vara intressant att diskutera avgränsningarna för vikingatidens slut och medeltidens början, både vad gäller den numismatiska och den allmänna definitionen. Är de avgränsningarna ”rätt” satta?

2. Syfte och frågeställningar

Den gotländska myntningen påbörjades ca år 1140, och den första typen av gotländska mynt som präglades kallas LL XX (enligt gruppindelning i Lagerqvist 1970). Jag har i denna uppsats undersökt depåfynd som innehåller mynt från gruppen LL XX tillsammans med smycken, och syftet är att försöka hitta andra eventuella strukturella likheter mellan dessa fynd.

Jag har främst inriktat mig på smyckematerialet (och alltså utelämnat exempelvis depåfyndens topografiska och geografiska sammanhang) och försökt besvara dessa frågor:

- Vilken geografisk proveniens har smyckena?
- Under vilka tidsperioder är smyckena tillverkade?
- Vilka kategorier av smycken ingår i fynden – dominerar någon kategori, exempelvis armringar eller hängsmycken? Vilka utseendemässiga likheter uppvisar varje kategori?

3. Avgränsningar, definitioner och förkortningar

3.1. Insamling och avgränsning av studiematerialet

Detta arbete kom till stånd på förslag av Nanouschka Myrberg på numismatiska forskningsgruppen på Stockholms universitet. Då hon arbetar med depåfynd innehållande tidigmedeltida gotländska mynt, sökte hon efter en student med förestående c-uppsats som tyckte det skulle vara intressant att åta sig att arbeta med smyckematerialet i dessa fynd. De aktuella fynden (de som innehöll mynt av den gotländska typen LL XX samt smycken) sorterades ut med hjälp av *Sveriges medeltidsmynt*

(Thordeman 1936) och *Sveriges mynthistoria – landskapsinventeringen* för de olika landskapen. När det var gjort sattes de aktuella fynden upp på en lista och fick fyndnummer angivna efter bokstavsordning för landskapen i vilka de blev funna (de estländska fynden redovisas dock efter de svenska).

Det var från början min intention att inte bara studera smyckematerialet i sig i de undersökta depåfynden, utan även fyndens placering i landskapet, och likheter i geografisk eller topografisk placering mellan de olika fynden. Intressant hade varit att se om flera olika fynd t.ex. hade legat nedgrävda vid en bäck, eller om fyndplatserna hör samman med vissa typer av ortnamn, etc. En sådan undersökning har dock varit svår att genomföra, då många av fynden (framför allt de fynd som gjordes under 1700- och 1800-talen) inte fått någon utförligare fyndplatsbeskrivning än t.ex. ”Fyndet hittades under större stenar i en backe nära gården Lund under Slattefors och Sturefors” (Malmer & Wiséhn 1982:30). En sådan beskrivning är naturligtvis inte tillräckligt utförlig för att kunna genomföra en noggrann undersökning av eventuella gemensamma topografiska och geografiska nämnare – främst på grund av att området i sig som omtalas inte blir lätt att hitta på en karta (och man därför inte kan säga huruvida fyndet är placerat nära en bäck, en åker, berg i dagen, etc.). Men också på grund av att i de fall beskrivningen är utförligare (så till vida att fler utmärkande drag i landskapet kring fyndet nämns), den ändå är alltför vag för att vara av någon större nytta – vad betyder exempelvis att ett fynd är nedlagt vid ”några större stenar”? Är stenarna kring 50 cm i diameter eller 3 meter? Är det 3-4 stenar eller 10-12? Sagda stenansamling behöver heller inte ha varit av någon som helst betydelse för nedläggaren av depåfyndet. Det kan mycket väl vara en modern föreställning om att det verkar logiskt att fornfynd ligger nedgrävda vid ”större stenar”, och att man därför tagit med detta i fyndbeskrivningen utan att närmare reflektera kring övriga närliggande topografiska faktorer som kan ha varit av lika stor eller större betydelse för nedläggaren av fyndet. Min utgångspunkt är dock att man trots ovanstående kan komma fram till ett resultat kring gemensamma drag genom att koncentrera sig på smyckematerialet i sig.

Undersökningsmaterialet är geografiskt avgränsat till Sverige och Estland, då det absolut största antalet fynd som innehåller mynt av gruppen LL XX har återfunnits just där. Enstaka fynd har dock återfunnits i övriga Baltikum, Norge, Finland och Åland, samt i Danmark, Bornholm, och de norra delarna av Tyskland som tillhört Danmark. Huruvida de innehåller smyckematerial utöver mynten, har dock inte undersökts här, främst för att det faller utom de tidsmässiga och utrymmesmässiga ramarna för denna uppsats att få fram och arbeta med fyndinformation från alla dessa olika länder. Viss information i fyndkatalogen om de estniska fynden är bristfällig (information om övriga mynt, tpq, fyndomständigheter, m.m.) p.g.a. svårigheterna att i tid få fram sådana uppgifter från det baltiska

området. Detta är dock inget som inverkat avgörande på undersökningen, då smyckematerialet här står i fokus.

Den tidsmässiga avgränsningen infaller mellan ca år 1140 och 1220 – 1140 eftersom det är däromkring den gotländska myntningen startade, 1220 eftersom det är det yngsta tpq som noterats bland fynden i undersökningen. Avgränsningen är alltså baserad på depåfyndssammanhang. Smycken som ingår i depåfynden kan i vissa fall vara betydligt äldre än 1140, och det ska inte uteslutas att vissa fynd *kan* vara nedlagda betydligt senare än 1220 - att myntens tpq för ett fynd anger år 1220 hindrar inte att fyndet nedlagts exempelvis år 1308, betydligt senare.

Under arbetet har jag även märkt att de arkeologiska hjulen på många håll i Sverige rullar tämligen långsamt. Som c-uppsatsskrivande student är som bekant tiden tillhanda rätt begränsad, och detta innebär att man helt enkelt inte alltid hinner få fram allt material som skulle vara önskvärt. I mitt fall har det inneburit att det saknas fotomaterial för ett par av fynden och att dessa fynd därför inte kunnat diskuteras i kap 5.1. Först och främst nr 3 (Kämpinge, Räng sn, Skåne), samt nr 8 (Ljunga, Tåby sn, Östergötland), (som tillhör SHM, men inte står att finna i fotomaterialet i ATA:s pärm. Fynden hittades ej heller på SHM, utan jag hänvisades till KMK, fast tyvärr för sent för att kunna gå vidare till KMK med min förfrågan.). Saknas gör även fotomaterial på fynd nr 5 (Torp, Mönsterås sn, Småland). Detta fynd tillhör Jönköpings Länsmuseum som dock inte hade några existerande fotografier på materialet. Kostnaden att ta fram foton av fyndet skulle till stor del ha ålagts mig som förfrågare, och den kostnaden var tyvärr alltför stor för att kunna rymmas i en students smala budget, varför jag helt enkelt fick avstå från foton på det fyndet. I Jönköpings läns museums accessionskatalog från år 1907 refereras det dock till teckningar på smycken från andra fynd som liknar flera av smyckena i detta fynd. På fynd nr 11 finns fotomaterial på två armringar men inte på det resterande smyckematerialet. Till sist så saknas fotomaterial på fynd nr 1 (Årbol, Dals-Ed sn, Dalsland). Detta fynd (funnet år 1798) inlöstes aldrig, utan verkar ha tillfallit upphittaren. Några teckningar på mynten (dock inte smyckena) gjordes av en man som hette Pehr Tham. Det är också möjligt att några av mynten från detta fynd står att finna på Värmlands museum, då en man vid namn Anders Lignell under 1800-talet kan ha kommit över några av mynten härrörande från detta fynd, och sedermera skänkt femton askar med mynt till detta museum (Wiséhn 1990:153ff). Foton och teckningar på fynd 1-9 är tagna från ATA:s pärm om inget annat nämns. Foton på fynd 10-13 kommer från Ajaloo institutet, Estniska vetenskapsakademien i Tallinn, om inget annat nämns.

3.2. Definitioner

I litteraturen som jag har använt, förekommer i många fall ordet ”silverskatter”. Detta ord anser jag vara alltför värdeladdat – ordet ”skatt” ger ju dagens språkbrukare en mängd konnotationer som inte alls behöver ha funnits för nedläggaren. Vidare antyder ordet silverskatter att det som deponerats enbart är silver, trots att ordet använts i fall där även andra ädelmetaller ingått (exempelvis Östergren 1998). Detta är dock enligt mig en betydligt mer försvarbar aspekt av ordet, då silver dominerar i depåfynden. I de fall där ordet silverskatter nämns i texten, används det därför endast i citat. Jag har i stället valt att i uppsatsen använda följande uttryck: depåfynd (och ibland endast ”depåer” eller ”fynd”), samt ädelmetalldepåer.

I benämningen ”smycken” ingår här förutom hela ringar, armringar, spännen, etc., också fragment därav, samt ringspännen. Det pragmatiska syfte som ringspännen har gör att de (samt soljor) torde särskilja dem lite grand från övrigt smyckematerial. Trots detta anser jag att de bör inkluderas i smyckematerialet, dels på grund av deras ofta rika ornamentik, samt eftersom de ofta också verkar använts för att just utsmycka klädesdräkten (jfr Gustin 2004:207ff).

Benämningen ”kategori” har använts om smyckena för att klargöra om de är av kategorin fingerringar, armringar, halskedjor, hängsmycken, etc. Inte att förväxlas med ”typ” eller ”grupp”, som är vanligt förekommande benämningar på utseendemässiga skillnader inom en kategori.

Slutligen bör nämnas att i den mån stavfel förekommer i citaten, står de att läsa exakt som de är skrivna i den källa de är tagna från.

3.3. Förkortningar

ATA	Antikvarisk Topografiska Arkivet, Stockholm
JöLm	Jönköpings Länsmuseum, Jönköping
KMK	Kungliga Myntkabinettet, Stockholm
LL	Lagerqvist 1970
SHM	Statens Historiska Museum, Stockholm
Tpq	Terminus post quem

4. Forskningshistorik

Vad gäller fenomenet ädelmetalldepåer i sig så har det skrivits en del intressanta avhandlingar i ämnet. För att få överblick kring problematiken kring depåfynd och sätta mig in i aktuellt forskningsläge har jag haft användning av Torun Zachrissons *Gård, gräns, gravfält* från 1998. I den avhandlingen ställs frågan *varför* så många depåfynd står att finna. Zachrisson skriver att ”Depåfynden har inte placerats

godtyckligt i landskapet” (aa:25). Det vill säga, hon tror inte att fynden helt enkelt grävts ner någon gång och sedan bara blivit glömda, utan anser att det funnits en djupare innebörd med att så många fynd ligger kvar i marken. Denna djupare innebörd anser Zachrisson att man främst kan få reda på genom att studera depåfyndens placering. Deras placering och kopplingen till gravfält, bebyggelse, gränser och runstenar diskuteras (aa:111ff, 201ff).

I *Mellan stengrund och stenhus* har Majvor Östergren, med gotländska depåfynd som grund, sökt samband mellan depåfynd och vikingatida boplatser, och utifrån detta försökt tolka den vikingatida bebyggelsens läge samt dess förändring in i medeltid (Östergren 1989:19).

Det finns också en mängd litteratur som behandlar enskilda depåfynd och deras innehåll. Nämnas kan till exempel Mårten Stenbergers verk om vikingatida depåfynd på Gotland i två delar, *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*, från 1947 och 1958. Den ena delen presenterar materialet i alla de kända vikingatida depåfynden från Gotland, och innehåller fotografier samt arbetets fyndkatalog. Den andra delen tar upp de olika föremålen som återfunnits i fynden, och kategoriserar dem samt diskuterar materialets ursprung, etc.

Även Birgitta Hårdh (1976) har, liksom Stenberger, i två arbeten bestående av en fyndkatalog och en analyserande del, tagit upp vikingatida depåfynd. I detta fall rör det sig dock om Sydsverige (Skåne, Blekinge, Halland). Även hon typologiserar de olika typerna av smycken, och diskuterar kronologier och smyckenas ursprung.

Nämnas bör också Wilhelm Holmqvists *Övergångstidens metallkonst* (1963). Medan Stenberger och Hårdh tar upp depåfynd från geografiskt begränsade områden, tar Holmqvist istället upp just smycken i metall från övergången vikingatid – medeltid. Han diskuterar kring stilar och ursprung, och exemplifierar med en rad olika smycken, men har alltså inte bundit sig vid ett geografiskt område på samma sätt som Hårdh och Stenberger har – istället är det smyckena själva som står i centrum.

5. Materialpresentation och analyser

5.1. Presentation av fyndmaterialet

Fynd nr 2: Burge, Lummelunda sn, Gotland (fig. 1-3). SHM 28830.

Trots fyndets storlek finns av hela smycken i detta fynd endast tre typer av armringar, en typ av armbygel (fig. 1 och 2), samt ett runt, ögleförsatt hängsmycke (fig. 3). Utöver detta förekommer smycken endast i fragment, nio fragment från vad som verkar vara sju föremål (Nylén 1969:20). (I ATA:s pärmars under detta inventarienummer förekommer bild på ytterligare en typ av armring, som

liknar Stenbergers typ Ab 2. Denna armring står ej nedtecknad i någon litteratur jag läst angående fyndet, och vid sidan av fotografierna i ATA:s pärmar står ”fel” skrivet med blyerts).

Fig. 1 (Burge, skala 1:2)

Fig. 2 (Burge, skala 1:2)

Armringar med djurhuvuden gjorda i urnesstil (runstensstil enl. Stenberger) (fig. 1). Liknande armringar har hittats endast i ett fåtal andra gotländska fynd, samt en i Moskva. De är med största sannolikhet tillverkade på Gotland under sent 1000-tal eller tidigt 1100-tal (Stenberger 1958:101f; Holmqvist 1963:70; Nylén 1969:22, 24; Jansson 1996:68f). Vikt: 157 g, 148,9 g, 137,9 g. Diameter: 9,6 cm, 9,3 cm, 9,1 cm (Nylén 1969:32).

De två nedersta smyckena på fig. 2 kallas av Stenberger *armbyglar* istället för armringar. De är av en karaktäristisk gotländsk form med punsad och stämplad ornering, känd från ett stort antal depåfynd med slutmynt i 900-talets mitt såväl som 1000-talets mitt. Dessa armbyglar är av den typ som Mårten Stenberger klassat som Ab 3 (Stenberger 1958:109). Vikt: 140,8 g, 94,5g Diameter: 7,8 cm, 7,5 cm (Nylén 1969:34).

De två översta *armringarna* på fig. 2 liknar de typer som Stenberger klassat som Ar 1 och Ar 3 (Stenberger 1958:96), och Hårdh klassat som typ I A samt I B. Dessa typer av armringar har hittats i störst mängder på Gotland, men har även hittats bland annat i nuvarande Nederländerna, Nordtyskland, Baltikum, samt södra och östra Ryssland. Dock har de förmodligen tillverkats över hela Norden, och det går inte att utpeka något särskilt tillverkningsområde för de skandinaviska ringarna. De förekom båda främst på 900-talet, även om den nedersta (typ Ar 3 eller I B) även dyka upp på nytt

under 1100-talets början (Stenberger 1958:96ff; Hårdh 1976:57ff) Vikt: 60,6 g, 34,9 g. Diameter: 8,5 cm, 8 cm (Nylén 1969:34).

Fig. 3 (Burge, skala 1:1, efter Nylén 1969:17)

Silverhängsmycke med trambolerat mönster, möjligen en bandknut (fig. 3). På den andra sidan förekommer ett spindelnätliknande mönster av fina linjer. Liknande smycken kallas i Stenberger ”Runde platten”, och alltså inte hängsmycken. Dock anser jag att det kan benämnas hängsmycke med tanke på öglan. Ett fåtal smycken med liknande ornamentik har hittats, men Stenberger diskuterar inte mycket kring deras ursprung eller datering (Stenberger 1958:204ff). Det övriga fyndmaterialet i depåfynden i vilka dessa liknande smycken förekommer verkar dock ha 1000- och 1100-talskaraktär. Därför verkar det rimligt att anta att även dessa smycken är tillverkade under 1000- och 1100-tal. Av Jansson benämns likartade smycken som smyckeskivor av silver, västeuropeisk typ (Jansson 1983:234). Vikt 3 g. Diameter 2,35 cm (Nylén 1969:34).

Fynd nr 4: Tingby, Dörby sn, Småland (fig. 4-14). SHM 4858.

Fyndet från Tingby i Dörby innehåller undersökningens största mängd smyckematerial. Även variationen på smyckematerialet är stor vad gäller vilka kategorier de tillhör. I fyndet ingår fyra spännen (varav ett i arkeologisk litteratur ofta felaktigt kallas ”hängsmycke”, se fig. 7 nedan), två örringar, två ringspännen, och tre fingerringar.

Fig. 4 (Tingby, skala 2:3)

Fig. 5 (Tingby, skala 2:3)

Fig. 6 (Tingby, skala 1:1)

Tre spännen från Dörbyfyndet. Spännet längst till vänster (fig. 4) är ornerat med tre s.k. ”drakfåglar” (Holmqvist 1963:100), varav dock endast två finns kvar i spännets nuvarande defekta skick. Det är troligen av nordiskt ursprung, och kan dateras till sent 1000-tal eller 1100-tal (aa:101f), även om rankorna på smycket är mer utpräglad kontinentala (aa:109). De båda andra spännena (fig. 5 och 6) skiljer sig något från det vänstra i stil, men är snarlika varandra och kan dateras till 1100-talet, kanske även så precist som till 1100-talets senare del (aa:144). De är förmodligen tillverkade i Norden, då de har ett antal stilistiska drag som antyder detta (aa:113ff), trots att de veckade banden runt mittstenen är ett karaktäristiskt drag i kontinental guldsmedskonst under första hälften av 1000-talet (aa:117).

Ett fjärde spänne har ornering i niellerad gravyr (fig. 7).

Exempel på romansk konst, och liknande smycken dateras till sent 1000-tal eller 1100-tal. Denna typ av smycken tillverkades i Skandinavien (efter östlig förebild enligt Wideen) (Wideen 1955:85f, 323; Stenberger 1958:45f; Andersson 1983:13ff).

Fig. 7 (Tingby, skala 1:1, efter Hildebrand 1878)

I litteraturen omtalas ovanstående smyckekategori, mestadels beroende på okunskap, ibland som ”hängsmycke” (exempelvis Wideen 1955:323). Att det inte rör sig om ett hängsmycke torde dock stå klart, med tanke på öglan i smyckets nedre kant – ifall smycket skulle hängas i den öglan skulle ornamentiken ju hamna upp och ner. På baksidan av dessa smycken sitter det ofta (eller har suttit, ibland har den lossnat, men lödspåren efter den kan ses) en nål och nålhållare, vilket visar att dessa smycken borde kallas spännen istället (Jansson, muntlig uppgift, 050120, jfr även information som är taget från JöLm:s accesionskatalog i kapitel 7.1 under fynd nr 5). I öglan sitter det ofta en kedja (se exempelvis fynd nr 6, fig. 19 och 20), och det är möjligt att det i andra änden av kedjan suttit ett liknande smycke. I sådana fall har smyckena troligtvis burits på bröstet, med kedjan hängande mellan smyckena i en båge över bröstet.

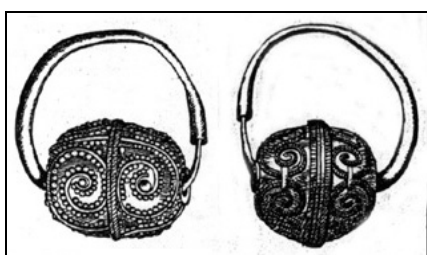

Fig. 8 (Tingby, skala 1:1, efter Hildebrand 1878)

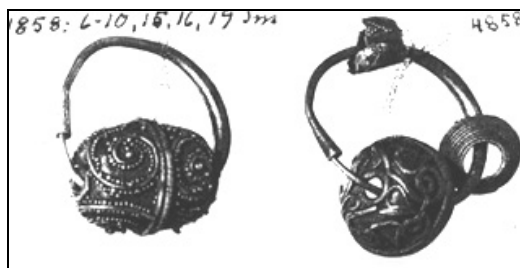
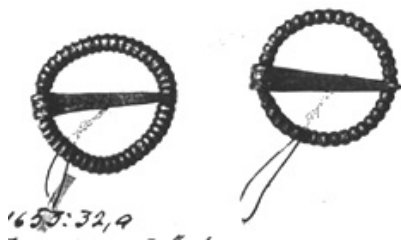

Fig. 9 (Tingby, skala 1:1, efter Hildebrand 1878)

Fig. 8 och 9 visar vad jag anser är troligt att vara *två örhängen*, spiralornerade med både filigran- och granulationsteknik (fig. 8 och 9). Pärlan som sitter i ringen på örhänget tillhör den vanligaste pärlformen som hittas i depåfynd från vikingatiden. Pärlor med liknande ornering har hittas både löst och sittande i halsband. Denna typ av pärlor i gotländska fynd har blivit daterade till 1000-talet (enligt Stenberger fanns inte ett enda tidigare gotländskt fynd med denna typ av pärlor), medan man i övriga Sverige och Danmark hittat dem i fynd daterade nästan enbart till 900-talet (denna pärltyp förefaller dock *inte* vara norsk, då denna pärltyp mycket sällan förekommer där) (Stenberger 1958:216). Slitaget på dem ser inte ut att vara särskilt markant, varför man åtminstone kan spekulera i att just dessa pärlor är tillverkade på Gotland under 1000-talet (då de var vanligare förekommande på fastlandet på 900-talet, och depåfyndet är nedlagt tidigast 1180, kan man anta att de skulle vara något slitna om de vore från fastlandet).

Två ringspännen av silver, båda av medeltidstyp (Fig. 10).

Ringspännen av denna typ har också hittats tillsammans med gotländska mynt bl.a. i Råppe-skogen, Öjaby sn, Småland (Kjellmark och Thordeman 1939:74).

Fig. 10 (Tingby, skala 1:1)

Fig. 11 (Tingby, skala 3:2, efter Hildebrand 1878)

Fig. 12 (Tingby, skala 3:2)

En fingerring är av oklart ursprung och oklar ålder (fig. 11 och 12). Det har vid genomgång av litteraturen inte stått att finna någon ring som liknar denna, eller något smycke vars ornamentik liknar denna.

Fig. 13 (Tingby, skala 3:2, efter Hildebrand 1878)

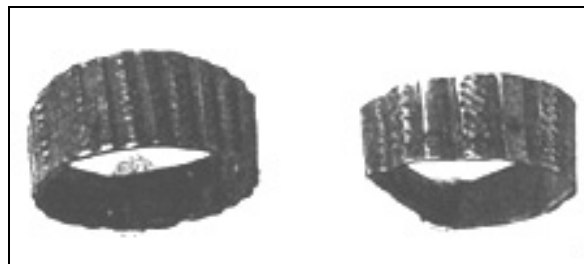

Fig. 14 (Tingby, skala 3:2)

Två andra fingerringar (fig. 13 och 14) liknar en ring från Flädie, Skåne, som Birgitta Hårdh talar om. Denna typ av ringar har hittats i Småland och på Gotland, samt i Norge, dock i mycket begränsad

omfattning. Dess närmare geografiska ursprung är därför svårt att fastställa, men att det är skandinaviska produkter är enligt Hårdh uppenbart (Hårdh 1976a:94, 1976b:112).

Fynd nr 6: Kockhem, Skånings-Åsaka sn, Västergötland (fig. 15-20). SHM 102 + 115.

Detta fynd innehåller smycken från två skilda tidsperioder – ett av smyckena kan dateras till sent 1000-tal eller 1100-tal, medan ett annat daterats till 800-tal och ett tredje till 900-tal (dock förmodligen felaktigt daterat till 800-tal av Wideen, se nedan, fig. 15-16). Denna blandning av smycken från så skilda tidsperioder i ett depåfynd är anmärkningsvärd. Wideen håller med om detta och skriver: ”Ifrågavarande smycken äro nämligen så betydligt mycket äldre än mynten och även inbördes av så olika ålder, att man måste hysa god tilltro till ordningen inom 1700-talets Antikvitetsarkiv för att ej ställa sig helt avvisande till tanken på ett samband mellan myntskatten och silversmyckena” (Wideen 1955:86).

Fig. 15 (Kockhem, skala 1:1)

Fig. 16 (Kockhem, skala 1:1)

Hängsmycket med djurornamentik i borrestil (fig. 15 och 16), är tillverkat i Skandinavien. Förmodade tillverkningsställen är Hedeby (f.d. Danmark), Ytre Moa i Sogn (Norge), Paviken på Gotland, och förmodligen Roslagen (Jansson 1981:7). Typen har av Wideen dateras till 800-talet (Wideen 1955:86). Enligt Petersen är smycket dock från 900-talet (Petersen 1928:139). Denna datering stämmer också enligt Johan Callmer, som placerar smycket i mellersta till sent 900-tal (Callmer 1989:29), och är mest likt det som han kallar grupp B, typ Norelund (eller möjligen typ Skemo) (aa:27). Klart störst antal fynd av typ Norelund har gjorts i Mälardalen, och störst antal fynd av typ Skemo har gjorts i södra Norge (aa:32).

Fig. 17 (Kockhem, skala 3:2)

Fig. 18 (Kockhem, skala 3:2)

En ”infattning för en oval sten” (fig. 17 och 18) är enligt Wideen från 800-talet (Wideen 1955:86). Detta smycke kan antas vara ett spänne med nål och nålhållare (eller spår därav) på baksidan (och inte exempelvis ett hängsmycke, med tanke på avsaknaden av hängögla). Notera att den äldre bilden, fig. 17, har en ”vinge” mer än fig. 18, vilket antyder att en vinge måhända lossnat i hanteringen på museet i något skede.

Fig. 19 (Kockhem, skala 1:1)

Fig. 20 (Kockhem, skala 1:2)

Ett spänne med ornering i niellerad gravyr (fig. 19 och 20) är förmodligen tillverkat under sent 1000-tal eller på 1100-talet, och är ett exempel på typisk romansk konst (jfr liknande spänne i fynd nr 4, fig. 7).

”Lejonsymbolen” är av sassanidisk härkomst, men smycket är tillverkat i Skandinavien (Wideen 1955:85f, 323; Andersson 1983:13ff). (”Klumpen” som hänger i kedjans ände är för övrigt bara kedjan som har snott sig).

Fynd nr 7: Lund, Landeryds sn, Östergötland (fig. 21-22). SHM 6368 + 13044.

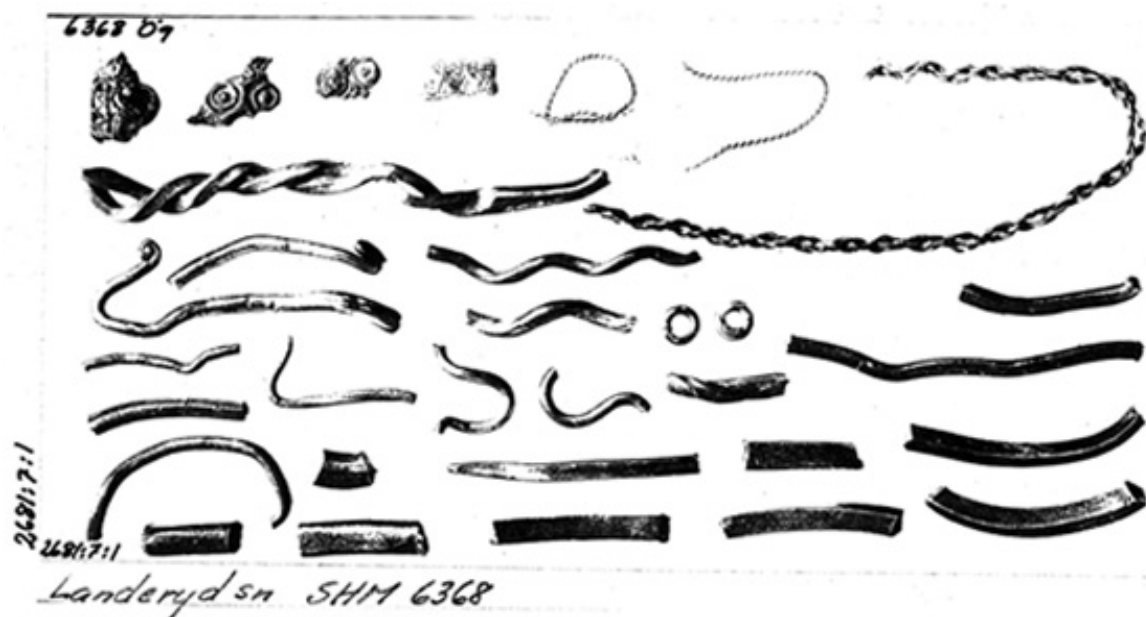

Fig. 21
(Lund)
(Skala 1:1)

Med undantag för vad som möjligtvis kan vara någon enstaka armring av snodda silvertenar, innehåller fyndet från Lund, Landeryd sn (fig. 21) fyra stycken smykkefragment. (Som helhet ser

fyndet ut som ett typiskt vikingatida fynd, att jämföra med till exempel ett annat vikingatida depåfynd från Östergötland som till sin sammansättning är mycket likt detta fynd: SHM 9534, 9760, 9838 från Stens prästgård, Västra Stenby sn (se fig. 36 i fyndkatalogen, kapitel 7.1) (Forsberg 1968:24, 30).

Fig. 22 (Lund, del av fig. 21, skala 2:1)

Fig. 22 visar de fyra smyckefragmenten i förstoring. På grund av fragmentens ringa storlek såväl som fotomaterialets något dåliga kvalitet är det svårt att dra några säkrare slutsatser kring smyckenas kategori såväl som geografiska proveniens och datering. Detta gäller särskilt de två yttersta fragmenten på bilden (fig. 22), varför de får sägas vara av oklart ursprung och oklar datering. De två mellersta fragmenten liknar förvisso en grupp av ovala spännbucklor som kallas P 51, (undergrupp Ra 1 eller Ra 2) och som daterats till mellersta vikingatid och är av skandinavisk tillverkning (Jansson: 1981:12, 14). Men det finns också likheter med spännen som kallas för "human mask brooches", och det är troligare att de är fragment av sådana än av ovanstående spännbucklor. Denna typ av spänne är ovanlig i Sverige, men åtminstone de två mellersta fragmenten på bilden ovan liknar fragment av sådana spännen i mångt och mycket. Sådana spännen har tidigare hittats i gravar från mellersta vikingatid, varför smyckena i det fall de härrör från sådana spännen alltså torde kunna dateras till äldre - mellersta vikingatid (Duczko 1985:89f).

Fynd nr 9: Södvik, Persnäs sn, Öland (fig. 23-26). SHM 900.

De tre pärlorna till vänster i bildens mitt (fig. 23) är tillverkade av glas eller glasfluss, och förekommer då och då i skandinaviska depåfynd från vikingatid (Stenberger 1958:222). De små ringarna till höger i bildens mitt (fig. 23) ser ut att vara länkar samt fragment av länkar till något smycke innehållandes någon form av kedja eller ringar (jfr t.ex. ringarna på smycket i fig. 27. Dessa små ringar kommer ej att tas med i tabeller eller analys).

Fig. 23 (Södvik, skala 1:2)

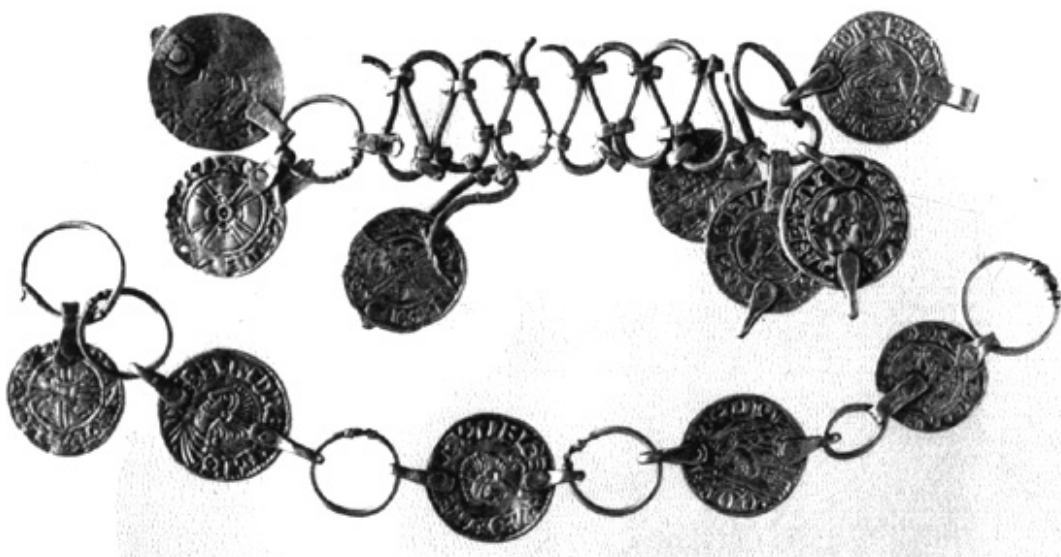

Fig. 24
(Södvik, del
av fig. 23,
skala 1:1)

De två myntkedjorna (fig. 24) är sammansatta av anglosaxiska, danska, och tyska 1000-talsmynt (Thordeman 1936:66), vilket naturligtvis innebär att kedjorna är tillverkade på 1000-talet eller senare. Då det vid nämnda tidpunkt är dessa mynt som dominerar i svenska depåfynd, torde det inte vara en alltför förhastad slutsats att säga att myntkedjorna blivit sammansatta och använda i någon del av Skandinavien.

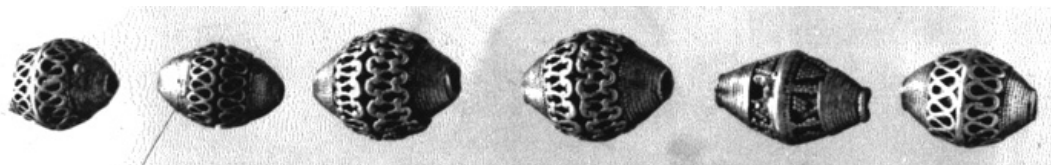

Fig. 25.
(Södvik, del
av fig. 23,
skala 1:1)

Designen på de spolformiga pärlorna (fig. 25) är enligt Stenberger från början en företeelse från västra och södra Ryssland (och vanligt förekommande i de områdena under 900- till 1200-tal), men efterhand har smyckeformen importerats till svenska hantverkare och tillverkats inhemskt under yngre vikingatid och äldre medeltid, exempelvis på Gotland (Stenberger 1958:220f). Stenberger tar upp ett antal exempel på pärlor av samma kategori som i fig. 26 och skriver att de: "[...] sind indessen mit aller Sicherheit nicht importiert, sondern Erzeugnisse eines einheimischen Kunsthandwerks. Der Schüler hat bei diesen kleinen Schmuckstücken seinen Meister übertroffen. Man kann vermuten, dass sie auf Gotland hergestellt sind." (aa:221) (förf. övers.: "[...] är med all säkerhet inte importerade, utan är inhemska konsthantverksprodukter. Lärlingen har med dessa små smycken överträffat sin mästare. Man kan förmoda, att de är tillverkade på Gotland."). I en fotnot på samma sida (221) nämner Stenberger även i en jämförelse just detta fynd). Även Duczko nämner att liknande pärlor tillverkades på Gotland efter slaviskt inflytande under 1100-talet (Duczko 1983:355).

Hängsmycke med infattad sten (fig. 26). Innefattade stenar är ett tämligen ovanligt inslag i vikingatida hängsmycken och spännen. Under medeltiden blir det dock allt vanligare i smyckena (Jansson, muntlig uppgift, 041115), varför det kan antas att detta smycke utifrån dess form och utseende hör till äldre medeltid (jfr t.ex. även med två av spännena från Dörbyfyndet ovan, fig. 5 och 6).

Fig. 26 (Södvik, del av fig. 23, skala 1:1)

Fynd nr 10: Haapsalu, okänd fyndort, Estland (fig. 27).

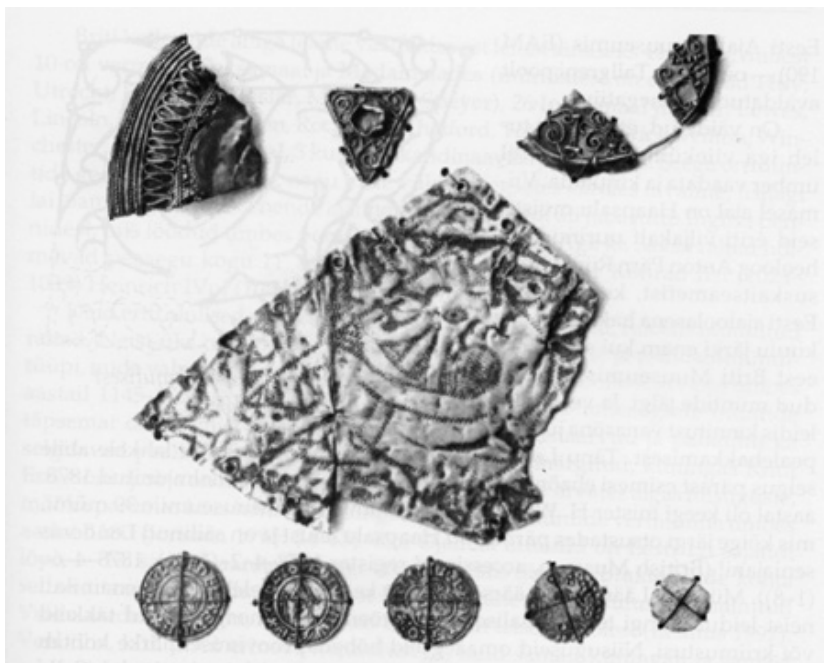

Fig. 27 (Haapsalu, skala 2:3)

Fragmentet överst till vänster i bilden (fig. 27) kommer från vad som förmodligen har varit ett filigranornerat hängsmycke eller spänne. Guldhängsmycken med kanter av liknande art har av Holmqvist daterats till 900-talet och sagts vara av typisk gotländsk typ (Holmqvist 1963:72). Holmqvist säger dock även att högkantställd filigrantråd lagd i täta slingor på det sättet inte verkar framträda förrän sent 1000-tal och 1100-tal (aa:89f). Klart verkar dock vara att de är av gotländskt ursprung.

Överst till höger i fig. 27 vad som verkar vara två sammanhörande fragment av ett runt, filigranornerat hängsmycke eller spänne. Spiralornamentiken på dessa fragment är snarlikt de på Dörby-spännena (fynd nr 4), varför det är rimligt att dra en parallell dem emellan. Det skulle i så fall innebära att dessa

två fragment härstammar från ett skandinaviskt smycke tillverkat på 1000- eller 1100-talet. Det stämmer även väl överens med vad Markus kommer fram till rörande såväl datering som geografisk proveniens, även om hon bara nämner 1100-tal och inte 1000-tal som datering för dem (Markus 2004:151).

Det stora fragmentet i mitten av bilden (fig. 27) är av skandinaviskt ursprung, 900- eller 1000-tal, och omnämns endast som ett "silverbleck" med djurornamentik (Tamla 1995:91). Vid en närmare till på bilden ser mönstret ut att vara trambolerat (jfr hängsmycket i fynd nr 2, fig. 4). Smyckefragmentet ovan i mitten (fig. 27) verkar vara en filigranornerad infattning för en sten, med ursprung i Medelhavsområdet (Markus 2004:151). (Längst ner i bild fem mynt från fyndet, det gotländska av typen LL XX längst till höger).

Fynd nr 11: "Castrum Mone", Muhu (Moon), Estland (fig. 28).

Fig. 28 (Castrum Mone, skala 2:3)

Dessa *två armringar* (fig. 28) är av baltiskt ursprung. Dessa armringar har dock enligt Tamla ornamentik som påminner om runstensstilen, och ornamentiken är alltså förmodligen skandinaviskt influerad (Tamla 1995:95). Till detta fynd hör även ytterligare ett armband, samt fyra hängsmycken av silver, ett kors och ett spänne av brons, och 23 pärlor (Thordeman 1936:68). På dessa saknas dock fotomaterial.

Fynd nr 12: Tamse, Muhu (Moon), Estland (fig. 29).

Fig. 29 (Tamse, förmodad ungefärlig skala: 2:1, skala ej angiven i källan)

Det vänstra smycket (fig. 29) är förmodligen *ett örhänge* från de södra eller östra delarna av det fornryska riket (kallas hädanefter Rus). Smycket liknar de som ingår i depåfynd tillhörande Korzuchinas grupp IV och hon nämner att de är deponerade mellan ca 1170-1240 (Korzuchina 1954:27ff). Avbildningar på liknande smycken finns på följande planscher: 29-31, 33-34, 36-37 (Kornzuchina 1954).

Det högra smycket är med största sannolikhet *ett hästsmykke*, som sitter på betslet på pannloben eller ovanför nosen. Liknande smycken har hittats i de södra delarna av Rus, och i de angränsande stäppområdena (Gaevka vid Don samt Kotovka och Kamenka vid Dnjepr/Petrovsk). Dateringen för dessa smycken ligger på 900- till 1000-tal (Kirpičnikov 1973:26ff), och avbildningar finns på planscher: 8-9, 10:1, 10:2 (Kirpičnikov 1973).

Fynd nr 13: Padiküla, Jüri, Estland (fig. 30-33).

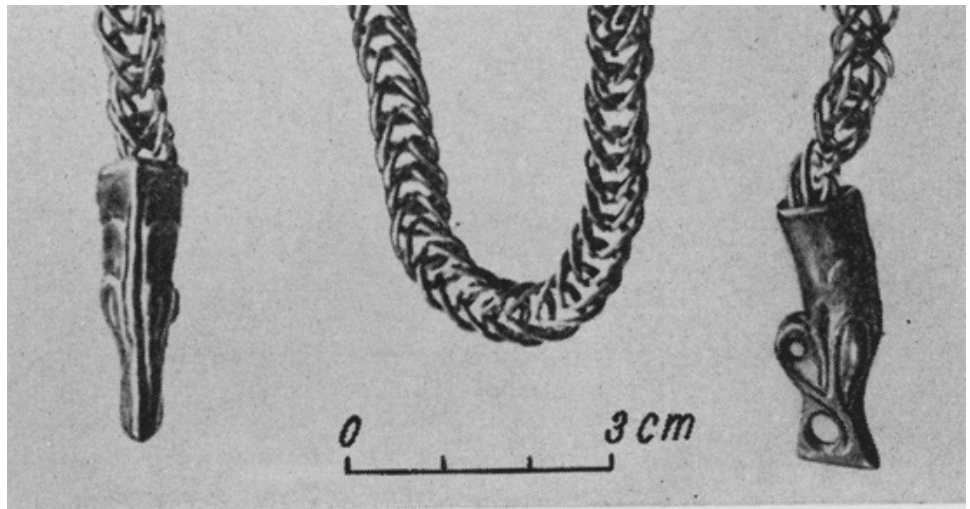
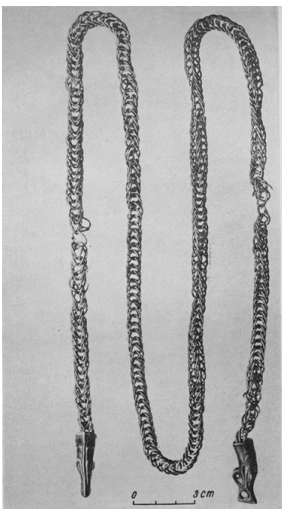

Fig. 30 (Padiküla, skala 1:3) Fig. 31 (Padiküla, del av fig. 30, skala 4:3)

Skatten innehåller en *halskedja med djurhuvudformiga ändavslutningar i urnesstil* (fig. 30 och 31). Djurhuvuden som dessa förekommer bland annat på runstenar, och just denna typ av djurhuvuden är den typ som Holmqvist kategoriserar som typ 3. Denna typ kan enligt Holmqvist dateras till tiden 1050-1150, och är av skandinavisk tillverkning (Holmqvist 1963:50ff). Anne-Sofie Gräslund har i ett arbete om runstenar tittat på stenarnas ornamentik och satt upp en kronologi för runstenar som baserar sig på främst på djurens utformning. Djurhuvudena på denna kedja liknar huvudena på runstenar av typen Pr 3 eller kanske Pr 4 (Gräslund 1994:122f, fig 20 och 21). Runstenar av typen Pr 3 har hon daterat till ca 1050-1080, och typen Pr 4 är daterad till ca 1075-1110 (aa:126). Om vi använder detta som en parallell till smyckets utseende, skulle det utefter Gräslunds kronologi dateras till andra hälften av 1000-talet.

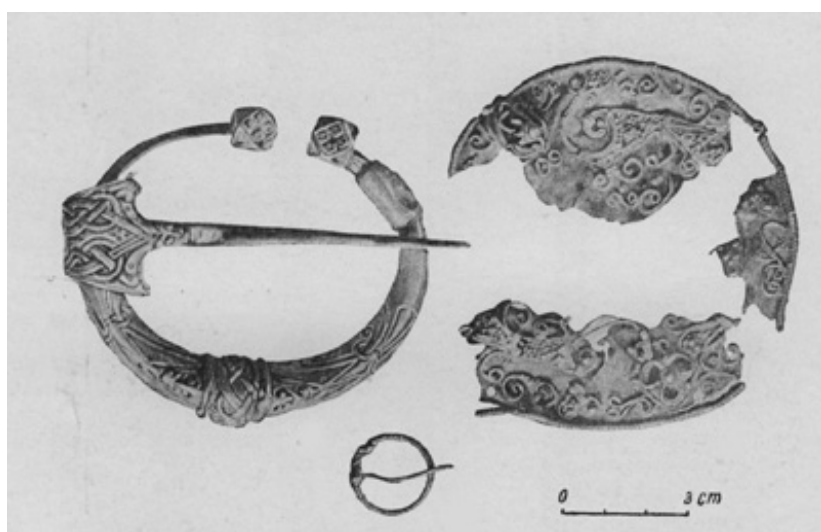

Fig. 32 (Padiküla, skala 2:3)

Ringspännet till vänster i bild (fig. 32) ser ut att vara av Stenbergers typ Rs 2 vad gäller formen, även om ornamentiken i urnesstil är något ovanlig för denna typ av ringspännen. Denna typ av ringspännen är av gotländsk form och är vanliga under 1000-talet (Stenberger 1957:66f). Liknande ringspännen, med ”kubo-oktaedriskä ändavslutningar”, behandlas av Ingrid Gustin i en avhandling från 2004, där ett skandinaviskt – finskt – baltiskt kultursammanhang diskuteras. Det nämns även att liknande ringspännen är vanliga i Östersjöområdet (aa:209ff).

Det lilla slutna ringspännet nederst är av en mycket enkel typ gjord av silvertråd utan någon särskild ornamentik eller kännetecken, varför dess ursprung är svårare att avgöra, något som också Creutz konstaterat. Dock konstaterar hon att de få liknande spännen som hittats brukar dateras till efter vikingatid (Creutz 1990:30).

Smyckefragmenten till höger representerar förmodligen ett spänne. Avsaknaden av hängögla runt kanten på smycket indikerar att det är ett spänne. Å andra sidan kan öglan ha suttit i just den del av

smyckets kant som saknas, vilket i så fall skulle kunna betyda att det är ett hängsmycke, men det verkar osannolikt. Det är filigranornerat med inslag av granulation, och är av skandinaviskt ursprung, daterbart till 1100- eller 1200-tal (Tamla 1995:93).

Överst på spännet (fig. 33) finns vad som liknar den s.k. ”drakfågeln” på ett av spännena från Dörby-fyndet (fig. 4). Denna likhet indikerar ett smycke av samma typ, och skulle i så fall kunna innebära att detta spänne också förmodligen är av nordiskt ursprung, daterbart till sent 1000-tal eller 1100-tal (Holmqvist 1963:101f), vilket går väl i linje med vad som sägs av Tamla (aa:1995:93).

Fig. 33 (Padiküla, del av fig. 32, skala 3:2)

5.2. Analys av fyndmaterialet

5.2.1. Tabeller

Att göra en jämförelse mellan fyndmaterialet på ett rättvist sätt ter sig problematiskt. Man måste fråga sig om det intressanta är att ta reda på om det finns några likheter mellan de enskilda smycketyperna, eller om det finns likheter mellan smyckena från de olika depåfynden i sig. Svaret är nog att båda frågeställningar är intressanta, men man ska vara medveten om att om man enbart jämför smycke för smycke och bortser från antalet depåfynd som ingår i undersökningen, må det bli så att man hittar likheter i smyckena som inte existerar sinsemellan de olika depåfynden. Detta beroende på att ett depåfynd kanske innehåller en väldigt hög andel smycken, och de övriga fynden endast ett eller två smycken. Exempelvis: ponera att vi har elva fynd, varav ett innehåller tjugo smycken, och de övriga endast ett smycke var. Totalt trettio smycken. Ifall det då framträder likheter mellan de tjugo som ingick i det största fyndet (men inga likheter bland övriga smycken) torde det inte vara så konstigt, men det skulle inte tillföra undersökningen en rättvisande bild av det totala fyndmaterialet om man redovisade alla ”i klump”. Det sätt att jämföra materialet som lämpar sig bäst för min undersökning torde därför vara att inte rycka loss smyckena ur deras kontexter – depåfynden i sig. Smyckena kommer trots detta till en början i undersökningen att ”klumpas ihop” i två tabeller för att få en översiktlig blick av vad som ingår i fynden. Dock ska tabellerna läsas med ovanstående i tankarna, och i texten som berör tabellerna kommer det att klargöras huruvida smyckena som omtalas är tillhörande ett depåfynd eller flera.

Den första tabellen skall avläsas som följer. Först och främst har många smycken i olika avhandlingar och böcker beskrivits som antingen ”skandinaviska” eller ”nordiska”. Dessa två benämningar har dock inneburit samma ursprung för smyckena, varför jag valt att klumpa samman smycken som

beskrivits som ”skandinaviska” eller ”nordiska” i samma kategori. Gotland framstår vid läsning av litteraturen utgöra ett så särpräglat kulturområde med egna smykestilar att det får en egen kategori och alltså inte tillhör den skandinavisk-nordiska gruppen (jfr Zachrisson 1998:78). Vidare är den tidsmässiga proveniensen för vissa smycken oklar eller stor, och de har beskrivits som exempelvis ”förekommande på 800- och 900-talet”. I de fallen så har gjorts, har jag i tabellen lagt in samma smycke mer än en gång. D.v.s. ifall ett smycke beskrivits som ”tillverkat på 1000- eller 1100-talet”, återfinns det *både* i kolumnen YVT (Yngre vikingatid) och ÄMT (Äldre medeltid). För att klargöra att det rör sig om samma smycke så har dessa föremål lagts in i tabellen med en parentes runt sig. Endast i något enstaka fall har två författare ansett ett smycke tillhöra två olika tidsperioder (exempelvis hängsmycket i fynd nr 6, fig. 15 och 16, som daterats till 800-tal såväl som 900-tal av olika författare), och i detta fall har de mest utförliga beskrivningarna fått råda – smycket har i tabellen nedanför på grund av detta placerats enbart i 900-tal. Noteras skall även att fragment av smycken har lagts in som enskilda föremål i det fall de har kunnat identifieras, och i det fallet flera fragment inte uppenbarligen tillhört samma smycke. Under ”övr. omr.” (övriga områden) finns det västeuropeiska hängsmycket från fynd nr 2 (fig. 3) samt infattningen för en sten från fynd nr 10 (fig. 27) vars geografiska ursprung låg i Medelhavsområdet. De oidentifierbara fragmenten återfinns i kolumnen ”Oklar kronologi” och ”Oklart område”. I tabell 1 ingår också enbart de smycken som står medtagna i ”Presentation av fyndmaterialet” ovan, och av naturliga skäl inte smycken som det inte gått att få fram fotomaterial på. Slutligen är smycken som *kan* ha tillhört ett sammanhängande smycke (som t.ex. de sex pärlorna från fynd nr 9, som möjligtvis alla utgjort ett halsband) medtaget i tabellen som *enskilda* smycken, då det inte säkert kan sägas huruvida de tillhört ett smycke eller flera.

Tabell 1: Föremålens datering och geografiska ursprung.

	ÄVT	MVT	YVT	ÄMT	Okl. kron.
Sk/No	(5)	2+(7)	(11)	3+(8)	1
Go		(3)	3+(12)	(10)	
Balt					2
Rus		(1)	(1)	1	
Övr. omr.			(1)	(1)	1
Okl. omr.	1			4	3

Totalt antal smycken: 50.

Tabellens förkortningar:

ÄVT = Äldre vikingatid, 750 – 900.	Sk/No = Skandinaviskt/Nordiskt.
MVT = Mellersta vikingatid, 900 – 1000.	Go = Gotländskt.
YVT = Yngre vikingatid, 1000 – 1100.	Balt = Baltiskt.
ÄMT = Äldre medeltid, 1100 – 1200.	Rus = Rusiskt.
Okl. kron. = Oklar kronologi.	Övr. omr. = Övriga områden.
	Okl. omr. = Oklart område.

När ett smyckes geografiska och tidsmässiga ursprung klargjorts, kvarstår dock frågan om vilken kategori av smycke det är. Nedan har jag därför också sammanställt en tabell som visar vilken kategori av smycken (armringar, hängsmycken, ringspännen, etc.) som ingått i fynden, och i vilken omfattning. Smyckefragment har inkluderats i den kategori smycken de har tillhört (i den mån de har kunnat identifieras). Fragment av två smycken (fynd nr. 10, fig. 27) har kunnat identifieras som *antingen* tillhörande hängsmycken eller spännen, och i de fallen har fragmenten lagts in i tabellen två gånger - en i varje kategori som den kan tillhöra, och återigen inom parentes för att åskådliggöra att smycket återfinnes i tabellen mer än en gång. I denna tabell är även medtagna smycken från de fynd som det inte gått att få fram fotomaterial på. Dessa smycken är inlagda i tabellen med fetstil, för att kunna skilja dem från övriga fynd. I ett fall har informationen gällande smyckenas antal varit ofullständig, fynd nr 1, där det nämns ”åtskilliga halsduksspännen” (som jag tolkat som ringspännen) i referenserna. I detta fall har informationen lagts in som ett ”X” i fetstil efter övriga smycken, för att visa att ett okänt antal smycken av denna kategori förekommer.

Tabell 2: Antal smycken i varje kategori.

Armringar	7 1
Armbyglar	2
Fingerringar	3 6
Halskedjor (inkl. de två myntkedjorna från fynd 9)	3
Hängsmycken	3 (2) 5
Hästsmycken	1
Pärlor (inkl. de tre pärlorna av glas eller glasfluss från fynd 9)	9 23
Ringspännen	4 X
Spännen	9 (2) 5
Söljor	2
Örhängen	3 2
Oklara (oidentifierade smycken och smyckefragment)	4 7

Totalt antal smycken: 99

Kort förklaring till tabell 2:

Siffror i fetstil indikerar smycken redovisade i fyndkatalogen (kapitel 7.1), men inte i fotomaterialet (kapitel 5.1).
Siffror inom parentes indikerar smycken som kan tolkas tillhöra mer än en kategori.
X:et i tabellen står för ett okänt antal silverspännen tillhörande fynd nr 1.

5.2.2. Kronologiska sammanhang

Vilka slutsatser kan vi då dra av den information vi ser i ovanstående tabeller? Att depåfynden i denna undersökning främst innehåller smycken från 1000- och 1100-talet framkommer vid en blick på tabell 1. Av 50 smycken är 37 daterade till 1000-tal eller senare (några av dessa 35 är dock daterade till såväl 900-tal som 1000-tal, se tabell 1). Detta är en stor dominans för senare smycken, vilket kanske inte ter sig så konstigt, när man betänker att inget fynd i undersökningen ju är nedlagt före 1140. *Men* då sedvänjan att deponera smycken i depåfynden kan konstateras vara ett vikingatida ”drag” (som vi kommer se i kapitel 5.2.3), var en tidig tanke med detta arbete att det också skulle kunna vara möjligt att man på andra sätt ville upprätthålla gamla traditioner, exempelvis genom deponerandet av äldre smycken i depåfynden. *Traditionen* med smyckedeponering i depåfynden är alltså generellt en sedvänja som oftare förknippas med vikingatida depåfynd än med medeltida. Men, vi kan härmed konstatera, att inte mycket rörande det kronologiska ursprunget i smyckematerialet i sig uppvisar någon trend med återknytande till äldre tiders sedvänja. 12 smycken från sammanlagt 6 fynd kan konstateras ha sitt ursprung i äldre och mellersta vikingatid (varav ett par av dessa även kan dateras till yngre vikingatid), och i den siffran är medräknat de tre glaspärlorna från fynd 9. Av dessa 11 smycken är det också endast *ett* som enbart har daterats till äldre vikingatid (och alltså inte även mellersta eller yngre vikingatid). Det är alltså en klar övervikt för nyare smycken i fynden. Denna upptäckt har fått mig att tänka i lite andra banor – kanske räckte det med just *traditionen* att deponera smycken för att återknyta till ”det gamla”, och det återknytandet behövde inte ytterligare accentueras genom att deponera just *äldre* smycken.

5.2.3. Geografiska sammanhang

Av tabell 1 ser vi först och främst att den klart övervägande delen av fyndmaterialet är antingen skandinaviskt eller gotländskt. Av totalt 50 smycken har 36 kunnat konstateras vara av skandinaviskt eller gotländskt ursprung, åtta av oklart ursprung, fyra av östligt (Rusiskt eller Baltiskt) ursprung, ett av västeuropeiskt ursprung, samt ett med ursprung i medelhavsområdet. Av nio depåfynd (de fynd för vilka fotomaterial funnits att tillgå) har 8 visat sig innehålla smycken av skandinaviskt *eller* gotländskt ursprung. Dessa smyckens närvaro i depåfynden är inte särskilt anmärkningsvärt, då majoriteten av de fynd från vikingatid – äldre medeltid i Sverige som innehållit smycken, visat att smyckena varit tillverkade på just dessa ställen (jfr bl.a. Stenberger 1947, Holmqvist 1963, Hårdh

1976b). Detta oberoende av ursprunget för mynten i fyndet, då depåfynd fram till 970-talet på såväl Gotland som på det svenska fastlandet till övervägande del innehöll österländska mynt, och efter 970-talet till en övervägande del började innehålla västerländska mynt (tyska och engelska) (Jansson 1983:219f; Jonsson 1993; Zachrisson 1998:79ff; Burenhult 1999:411). Trots denna förskjutning av myntens ursprung verkar alltså inte smyckenas geografiska ursprung ha ändrats nämnvärt, även om andelen smycken i depåfynden minskar ju längre fram i tiden vi kommer. Johan Holm kom exempelvis i sin undersökning av gotländska depåfynd fram till att nio av tio vikingatida fynd innehöll både mynt och ”övrigt silver” (ofta smycken, men även silvertenar, etc.), medan detsamma endast kunde sägas om en av de sju depåerna från äldre medeltid (Holm 2003:15). Denna likhet mellan smyckena i undersökningen är alltså långt ifrån ovanlig, och detta visar att det inte är något unikt i sig för de undersökta fynden att de till största delen innehåller skandinaviska och gotländska smycken. Men värt att notera här är Hårdhs tankegångar kring de österländska mynten. Hon menar bl.a. att de, med sin högre silverhalt än de senare västliga mynten, valdes ut som råmaterial till olika smycken (Hårdh 1976a:168). Om hennes tes stämmer, kan det vara en förklaring till varför mindre antal smycken deponeras efter det att införandet av östliga mynt minskar markant under 970-980-tal – det kanske helt enkelt *tillverkas* färre smycken av fullödig silver än tidigare, varför de kanske inte sågs som ”värdiga” att deponera i lika hög omfattning längre.

Kan man däremot skönja något slags mönster i blandningen av smycken i fynden? Innehåller de enskilda fynden *antingen* skandinaviska eller gotländska smycken, eller är de blandade? Svaret är att skandinaviska och gotländska smycken till viss del är blandade i fynden. Av nio depåfynd (de fynd vars fotomaterial funnits tillgängligt) innehåller fem såväl skandinaviska som gotländska smycken (fynd nr 2, 4, 9, 10, 13). Några slumpvis utvalda depåfynd ur Stenberger (1947) och Hårdh (1976b) visar att andelen depåfynd med blandat ursprung för smyckematerialet är tämligen likvärdigt: av tio fynd valda ur Stenberger innehåller fem både skandinaviska och gotländska smycken. Av tio fynd valda ur Hårdh innehåller fyra både skandinaviska och gotländska smycken. Det här tyder alltså på att ungefär en tredjedel – hälften av de i Sverige nedlagda depåfynden innehåller smyckematerial med blandad proveniens från dessa båda områden (även om vi ska ha i åtanke att Stenbergers undersökning innefattar depåfynd enbart just från Gotland). Men intressant att notera här är *mängden* gotländska smycken. Gotland ofta omnämns i arkeologisk och historisk litteratur som en ”rik” ö. Det omnämns likaså som en ”central” ö (och därmed förmodligen i kontakt med mycket folk som kan ha spridit de gotländska smyckena utanför Gotlands gränser) i bemärkelsen att det har beskrivits både som handelscentrum och som startpunkt för vikingafärder. Sett ur denna vinkel är kanske inte dominansen av gotländska smycken i svenska depåfynd från vikingatid – äldre medeltid så förvånande. Det intressanta är dock som sagt att dominansen är så *stor*. Vi talar om en ö som utgör en väldigt liten del

av det bebyggda Skandinavien under den undersökta tidsperioden, men ändå alltså står för upp till hälften av det upphittade smyckematerialet i depåfynd från vikingatid – äldre medeltid.

Men, vi har också fyra estländska fynd i undersökningen. Av de fyra fynden, innehåller två stycken, nr 11 och 12, östliga smycken, d.v.s. smycken tillverkade i områden öster om Östersjön. Varför är skandinaviska och gotländska smycken deponerade i de estländska fynden, men inga östliga smycken i de svenska fynden? Frågan blir ännu intressantare om vi påminner oss om att inga östliga smycken är *blandade* med skandinaviska eller gotländska smycken i de estniska fynden. Fotografierna på fynd nr 11 och 12 visar att de innehåller två smycken var, alla fyra av östligt ursprung (fynd nr 11 innehåller dock ett flertal ytterligare smycken, se kapitel 7.1, vilkas ursprung inte gått att få fram i denna undersökning på grund av avsaknaden av fotomaterial). De två andra estländska fynden (nr 10 och 13) innehåller enbart skandinaviska eller gotländska smycken.

Vi har tidigare konstaterat att deponerandet av smycken i depåfynd är vanligare under vikingatid än under medeltid, och alltså kan kallas för en äldre tradition eller sedvänja. Kan detta också innebära att man, i skandinavernas och gutarnas fall, ville knyta denna tradition mer till sina egna ”kulturområden” genom att endast deponera smyckematerial från just dessa sina egna kulturområden? Att man med deponerande av smycken inte endast ville återknyta till ”det gamla”, utan även knyta deponerandet till sina egna närområden och påvisa sin kulturella identitet? Sättet att göra detta på skulle alltså vara att endast deponera smycken från sina egna eller närliggande kulturområden. Förvisso har vi ju tidigare konstaterat att Gotland har en relativ särställning som ett annorlunda kulturområde i Skandinavien under vikingatid/äldre medeltid, varför det med ovanstående förklaringsmodell torde bli svårt att förklara att så många gotländska och skandinaviska smycken finns blandade i fynden. Förklaringen till det kan vara att man får trots detta säga att de båda områdena var betydligt mer lika varandra än något av dem var lika det baltiska eller rusiska området, varför blandningen inte ter sig så konstig. Som ytterligare förklaring till den blandningen kan nämnas att Gotlands kulturella särställning minskar ju längre fram i tiden vi kommer, och fynden i denna undersökning ju är nedlagda kring 1140-1220, när det är troligt att den gotländska särställningen börjat avta. Om ovanstående förklaring stämmer, skulle de estländska fynden nr 10 och nr 13 kunna vara nedlagda av gotlänningar eller skandinaver!

5.2.4. Smyckematerialets gemensamma likheter

Smyckekategorierna i depåfynden uppvisar få tendenser till likheter. Det har varit stora blandningar – fynden har, som framgår av tabell 2, innehållit såväl fingerringar som armringar. Spännen och hängsmycken. I de fall smycken av samma kategori har förekommit i olika fynd, har de varit av

väldigt olika grupper, typer och utseenden. Ingen smyckekategori uppvisar egentligen en klar dominans. Vad gäller exempelvis pärlor (9+23 st., se tabell 2) så är den dominansen skenbar, då pärlor endast ingår i två fynd, och pärlor därför inte kan sägas vara ofta förekommande i de undersökta fynden. Nio fingerringar förekommer förvisso, men det är enbart i fyra av fynden, inte heller det någon särskild anmärkningsvärd siffra om man jämför med samtida depåfynd (jfr bl.a. Stenberger 1947, Hårdh 1976b).

Om man kan se någon likhet i smyckekategorierna alls, är det i antalet spännen i fynden. Totalt 16 spännen förekommer (medräknat de två fragmenten från fynd nr 10, som kan tillhöra antingen spännen eller hängsmycken) i sju av undersökningens depåfynd. Just spännena visar också upp undersökningens enda tendenser till likheter i utseende och typ. Fyra av undersökningens fynd innehåller niellerade spännen. De niellerade smyckena i fynd nr 4 och 6 finns på fig. 7 och fig. 19-20 ovan. ”Silversmycket med ingraverad pegas” i fynd nr 3 är med största sannolikhet ett smycke utfört i niellerad gravyr, och förmodligen ett spänne liknande dem i fynd nr 4 och 6. Samma sak kan också sägas om de tre ”hängprydnader” som ingår i fynd nr 5 (JöLm 8694-8696), de är förmodligen inte ”hängprydnader” som det står i JöLm:s accesionskatalog. Särskilt med tanke på att det står att öglan sitter ”nedtill”, och att det på baksidorna förekommer märken efter fästnålen, talar vi här med största sannolikhet om spännen utförda i niellerad gravyr.

I sådana fall innehåller fyra av undersökningens fynd totalt sex spännen med ornering i niellerad gravyr, och det är anmärkningsvärt många. Förvisso är dessa smycken, som vi tidigare konstaterat, tillverkade på sent 1000-tal eller 1100-tal, och finns därmed inte i depåer som är nedlagda innan ca 1050, vilket är majoriteten av alla funna depåfynd (Burenhult 1999:414f). Om vi då utesluter depåfynd nedlagda före 1050 och tittar på hur vanligt det är med dylika niellerade smycken i kvarvarande senare depåfynd kvarstår dock ändå det faktum att frekvensen av sådana spännen i undersökningens fynd är relativt sett hög (jfr bl.a. Stenberger 1947, Hårdh 1976b).

Spännenas relativt höga andel av fyndens smycken, särskilt de niellerade spännena utgör alltså en likhet värd att notera. Men den likheten skall ändå ses i ljuset av att tre fragment av smycken i fynden kan tolkas som tillhörande *antingen* hängsmycken eller spännen, och av de niellerade spännena går det inte helt säkert att säga att fyra av dem *är* tillverkade med niellerad gravyr (spännena från fynd nr 3 och 5 som det inte gått att få fram foton på). Sammanfattningsvis kan dock konstateras att andelen spännen är hög, och särskilt andelens spännen med niellerad gravyr. Utöver det har det inte kunnat konstateras några särskilt anmärkningsvärda eller speciella likheter mellan smyckekategorierna och smyckenas utformning.

6. Avslutande diskussion

Vi har sett att fynden domineras av skandinaviska och gotländska smycken och av smycken från 1000-talet eller senare. Vi har även sett att östliga smycken och skandinaviska/gotländska smycken *inte* är blandade i fynden. Kanske var det inte smyckenas *ålder* som var viktig vid deponerandet. Redan deponerandet av smyckena i sig räckte för att återknyta till ”det gamla”, varför man inte ytterligare behövde accentuera denna aspekt genom att deponera just äldre smycken. Men, eftersom deponerandet av smycken minskade ju längre fram i tiden vi kommer, är det möjligt att de som ännu valde att deponera smycken, valde att deponera smycken som var inhemska eller tillverkade i det kulturella närområdet. Det skulle kunna förklaras med att man i och med sedens successiva upphörande, inte enbart ville återknyta till ”det gamla” utan även till ”det egna”. Om färre och färre människor har deponerat saker på detta sätt, är det inte omöjligt att de som fortfarande gjorde detta ytterligare ville påvisa sin säregenhet och känsla för ”sina gamla seder” genom att låta bli att deponera mer främmande ting. En annan tänkbar (eller möjligtvis kompletterande) förklaring skulle kunna vara följande. Om depåerna hade en ceremoniell, symbolisk, religiös eller magisk innebörd som exempelvis att bringa lycka till gården (jfr Östergren 1989; Zachrisson 1998), är det inte orimligt att anta att deponerandet av mer ”främmande” smycken skulle kunna innebära olycka istället – ”det egna” får väl generellt anses som det trygga och säkra. Å andra sidan kanske förklaringen är så enkel som att man deponerade de smycken man använde, vilket främst måste varit inhemska.

Men är deponerandet av smycken som kommer från närliggande kulturområden vanligt bara för sen vikingatid – äldre medeltid, eller var detta det gängse förfarandet även under tidigare delar av vikingatiden? Och var det förfarandet även vanligt i övriga Skandinavien? Var det vanligt i övriga delar av Europa där depåfynd med inslag av smycken existerar? Och beror det i så fall på att smycken sällan bytte ägare ”över gränserna”, på ovanstående förklaringsmodell, eller på något annat? Åtminstone en övergripande blick över sydsvenska och gotländska depåfynd antyder att utomgotländska och utomskandinaviska smycken är mycket ovanliga i depåerna (jfr Hårdh 1976b; Stenberger 1947), även om detsamma knappast kan sägas om *influenser* från andra områden rörande smyckens utformning och utseende (jfr bl.a. flera av smyckena i denna undersökning, som är tillverkade i Skandinavien eller på Gotland, men har influenser från andra håll, se kapitel 5.1). Ovanstående frågor har framkommit i slutskedet av detta arbete, och hamnar därför utanför denna uppsats ramar, men torde kunna ligga till grund för framtida forskningsarbete.

Men vilken roll, om någon, kan smyckekategorierna och smycketyperna ha spelat i ovanstående förklaringsmodell? Den enda egentliga likheten fanns i spännen, och främst niellerade spännen. En tidig tanke rörande de niellerade spännena var, att de med sin (oftast förekommande) djurornamentik

skulle kunna fungera som någon slags symbolisk väktare för depån. Det svaret i sig räcker inte för att förklara varför just *dessa* fynd innehåller fler niellerade spännen än vanligt. Däremot kan de kanske ses som väktare för den alltmer avtagande *sedvänjan* att deponera silver och föremål. Det som talar emot en sådan tolkning är att majoriteten av de undersökta fynden, trots allt, inte innehåller några niellerade spännen. Det förklarar inte heller det faktum att de icke-niellerade spännena i fynden är överrepresenterade, varför alternativa förklaringar måste sökas. Måhända ligger svaret i klädedräktens utformning och dess förändring under sen vikingatid – äldre medeltid, då spännen kan sägas ”tillhöra” klädedräkten på ett annat sätt än övriga smycken (med undantag av ringspännen och söljor). Kanske var det så att när klädedräkten ändrades, blev spännen helt enkelt ”omoderna” eller förlorade den funktion de tidigare haft i dräkten, varför man valde att deponera de spännen man inte använde längre.

Slutligen skall sägas att en mer extensiv undersökning än denna skulle också kunna innefatta den aspekten att man tittar på slitaget på de deponerade smyckena – om de uppvisar några likheter på så sätt. Är alla smycken väl använda i många år innan de är deponerade, eller verkar de förhållandevis lite använda? En sådan studie kräver dock tillgång inte enbart till fotomaterial på fynden, utan även tillgång till fynden i sig. Som tidigare nämnts, så skulle en mer extensiv undersökning också kunna innefatta de fynd som inte är medtagna i denna undersökning – fynden från Norge, Finland med Åland, och Danmark med Bornholm och norra Tyskland. Kanske skulle en sådan undersökning kunna påvisa andra mönster än de som stått att skönja här. I övrigt skulle också fotomaterial på fynd nr 3, 5, och 8, samt kompletterande fotomaterial på fynd nr 11 kunna visa andra mönster och tolkningsmöjligheter än vad som här gått att få fram.

7. Bilagor

7.1. Fyndkatalog

Fyndnummer: 1

Fyndort, socken, landskap: Årbol, Dals-Ed sn, Dalsland

Fyndår: 1798

Tpq: 1220

Samling + inventariernr: Fyndet inlöstes aldrig efter att det blev funnet, men det är möjligt att ett fåtal av mynten finns på Värmlands museum (se kapitel 3.1).

Antal LL XX: Okänt antal.

Övriga mynt: “Sverige: Uppsala, Knut Eriksson (1167-1196)/ Årkebiskopen i Uppsala (ca. 1190-1215), LL IA/IB; Lödöse, Knut Eriksson (1167-1196), LL XII (okänt antal ex).

Gotland: penning LL XX, XXII, 1130-1220 (okänt antal ex).

Norge: Sverre Sigurdsson (1177-1202); Håkon III Sverresson (1202-1204); Håkon Håkonsson (1217-1263); Kr H, tre olika monogram samt bokstavsbrakteater A, B, H, M, N, O, S, och V (okänt antal ex).

Tyskland: Brandenburg, Otto II (1184-1205)/ Albrekt II (1186-1220): Achen/Duisburg, Filip/ Oto IV 1198--; Lübeck—Magdeburg, 1200-tal (okänt antal ex.)”.

I Thordeman står det helt enkelt bara: “Därtill ett stort antal norska och tyska 1100-talsmynt[...]”.

Smycken: En vriden guldring. ”Åtskilliga halsduksspännen”.

Övrigt fyndmaterial: Tre handtag till ett litet skrin. ”Silverklumpar”.

Fyndomständigheter/övrig information: “En hemmansägare i Wedbo Härad här på Dahl har i förl. Sommar nära vid sitt hus funnit en myckenhet silfverpenningar, som tillika med någre sillverklumpar och ringar... utgöra tilsamman 320 lod i vigten eller 10 Skålpund.”

“Herr Cantzli Rådet Alderbeth anmälte, att sistledne julii månad på Kronoskattehemmet Årbol i Eds socken och Dalsland et Fynd af tio Skålpunds vigt blifvit gjordt,...”

“utom en myckenhet Cölniska mynt af fint Silfver, som å ena sidan förete en Biskops bild och å den andra sidan en kyrka eller ett kors med oläsliga omskrifter, endast bestå af gamla Bracteater med följande bokstäfver, runor och figurer...”.

Fyndets vikt över 4,2 kg. Totalt ca. 15000 mynt

Referenser: Thordeman 1936:67; Wideen 1955:85; Wiséhn 1990:153ff; Malmer, Wiséhn, Beckman-Thoor 1992:21.

Fyndnummer: 2

Fyndort, socken, landskap: Burge, Lummelunda sn, Gotland

Fyndår: 1967

Tpq: 1143

Samling + inventariernr: SHM 28830

Antal LL XX: 1. (avviker dock från de flesta mynt av denna typ genom dels sin vikt, som är dubbelt till tredubbelt så stor som ”normalt”, och dels för att åtsidans korsbild är mer lik vissa anglonormandiska myntbilder som kan ha använts som prototyper till denna typ av mynt. Detta mynt är även perforerat i en av kanterna (fig. 34).)

Fig. 34 (Skala 3:1) (Efter Nylén 1969:50).

Övriga mynt: Sassanidiska riket, Hormuzd IV (579-590), fragment av drachm. Bysantiska riket, Basileos II och Konstantin VIII (976-1025) 1 ex. Kalifatet, Abbasider (805-939) 6 ex., 1 fragm. Samanider (901-977/78) 4 ex., 9 fragm. Volgabulgarer, efterpräglingar av samanidiska mynt från ca. 920, 3 ex. Hamdanider (959/960) 2 ex. Okalider (996/997) 1 ex. Marwanider (999) 1 ex.

Tyskland, Niedersachsen, 1695 ex., 82 fragm. Verdun, 13 ex. Metz, 19 ex. Trier, 11 ex. Andernach, 10 ex. Köln, 57 ex., 12 fragm. Utrecht, 27 ex., 12 fragm. Deventer, 29 ex., 1 fragm. Tiel, 10 ex., 1 fragm. Emden, 14 ex. Dortmund, 21 ex., 4 fragm. Erfurt, 10 ex. Wurzburg, 16 ex. Mainz, 49 ex., 3 fragm. Worms, 49 ex., 7 fragm. Strassburg, 15 ex.

Ungern, (Stefan 1000-1038) och Ladislaus (1077-1095) 3 ex.

England och Irland, anglosachsiska, 83 ex., 4 fragm. Anglo-normandiska, 33 ex., 6 fragm. Irländska, 3 ex.

Danmark, Knut den store (1018-1035) 1 ex. Hardaknut (1035-1042) 3 ex. Magnus den gode (1042-1047) 1 ex. Sven Estridsen (1047-1075) 3 ex. Erik Ejegod (1095-1103) 2 ex.

Skandinavien?, barbariska imitationer av mynt från Ethelred II, 3 ex. Knut den store, 2 ex. Edvard Bekännaren, 1 ex.

Smycken: Sju armringar av varierande typ. Ett runt, ögleförsatt hängsmycke. Nio stycken smyckefragment från vad som verkar vara sju föremål.

Övrigt fyndmaterial: Tre st. stångformade barrer. Fyra st. romboida barrer. 23 st. tungliknande barrer med ryska inskrifter. Ett femtontal stycken råsilver. Ett femtontal stycken tunna firsidiga silverplåtar. Bitsilver i form av styckade mynt, tenar, barrer, etc. Brons- och järnföremål som angetts som "lösfynd på åkern" och förmodligen inte tillhörde depåfyndet i sig (ex. bronssölja, knivblad, nitar, dräktbäl, spjutspets).

Fyndomständigheter/övrig information: Troligen från en eldhärjad gårdsanläggning. Fyndet verkar till största delen ha legat i ett kärl av kopparlegering. Total vikt 10,369 kg.

Referenser: Nylén, 1969:18, 20, 59f; Rasmusson 1970:277f.

Fyndnummer: 3

Fyndort, socken, landskap: Kämpinge, Räng sn, Skåne

Fyndår: 1848

Tpq: 1180

Samling + inventariernr: SHM 1468

Antal LL XX: 47

Övriga mynt: Norska, tyska, samt ev. svenska brakteater och mynt.

Smycken: "Ett runt silversmycke" enligt Thordeman. Enligt SHM: En ring, ett smyckefragment, ett silversmycke med ingraverad pegas.

Övrigt fyndmaterial: -

Fyndomständigheter/övrig information: "Norska, tyska och ev. även ytterligare svenska brakteater och mynt, summa 505 st. och många fragm., f. jämte ett runt silversmycke."

Referenser: Thordeman 1936:65.

Fyndnummer: 4

Fyndort, socken, landskap: Tingby, Dörby sn, Småland

Fyndår: 1872

Tpq: 1167

Samling + inventariernr: SHM 4858

Antal LL XX: 3800

Övriga mynt: -

Smycken: Tre runda spännen, varav två med innefattade bergskristaller. Ett runt spänne ("hängsmycke") med ornering i niellerad gravyr. Två örhängen ornerade med både granulation och filigran. Två ringspännen av medeltidstyp. Tre stycken fingerringar, av två olika typer.

Övrigt fyndmaterial: En oinfattad bergskristall. Oxhorn i vilket fyndet verkar ha legat.

Oxhornet i vilket Dörby-
fyndet låg (fig. 35)

Fig. 35 (Skala 1:1) (Foto efter ATA:s pärmar)

Fyndomständigheter/övrig information: "Under höstplöjningen år 1872 vid Tingby i Dörby socken, Kalmar län, hittades i en odal-åker, som otaliga gånger tillförne blifvit bearbetad, ett af ålder till större delen förtärdt oxhorn, hvars lemningar inneslöto en del silfverföremål; andra lågo i jorden utanför hornet".

"[...]jämte ett flertal smycken av silver, en slipad bergkristall etc. i eller i omedelbar närhet av ett horn, i vilket hela skatten trol. nedlagts.". Totalt 3882 st. mynt.

Referenser: Hildebrand 1878; Thordeman 1936:67.

Fyndnummer: 5

Fyndort, socken, landskap: Torp, Mönsterås sn, Småland

Fyndår: 1905

Tpq: 1225

Samling: JöLm 8694-8706

Antal LL XX: 8

Övriga mynt: -

Smycken: 8694 - Hängprydnad av silfver cirkelformig öglan nertill ... i fältet stiliserat växtornament botten fylld av punsmärken inslagna i rader på baksidan märken efter fästnålen. Kanten omgiven av en fastlödd ring, diameter 58 mm. Jfr månadsbladet 1888 fig. 7 och 8. vikt 12 gram.

8695 Liknande med ögla nertill. I fältet kors med armar i vinklarna, således åtta armar. Botten mellan armarna slät.

Randornament som å ovan omnämnda fig. 8. På baksidan märken efter nålen. Diameter 75 mm, 28 gram.

8696 Likadan med djurprydd ögla och ring nertill. I fältet kors vars mitt prydes av ett människohuvud med hatt. I korsets vinklar fåglar. Kantrand bortfallen. Botten som 8694. På baksidan märken efter nålfästena. Diameter 88 mm. Vikt 27 gram.

8697 Kantrand till en hängprydnad lik nummer 8694-6. I två delar. Längd 107 mm. Vikt 4 gram.

8698 Ring, räfflad till hängprydnad liknar 8694-6. Hoplött. Diameter 18 mm. Vikt 2 gram.

8699 En bit kantrand. Öppen. Diameter 17 mm. 2 gram.

8700 Fingerring av två snodda tenar och lindad med en finare snodd. Inre diameter 19 mm. Vikt 7 gram. Jämför månadsbladet 1888 figur 13 samt Teckningar ur SHM VI plansch 5g.

8701 Liknande, inre diameter 15 mm. Vikt 4 gram.

8702 Fingerring med bred överplatta på innersidan lagd om ... vinkel. Jämför Hildebrand, Sveriges medeltid I, 1, fig. 92. plattan ornerad med sicksacklinjer och punkter. Plattans bredd 15 mm, ringens inre diameter 18 mm. Vikt 5,5 gram.

8703 Dito lik 8702. år 1907 ändrad av en guldsmed. Förut hoplagd som föregående. Inre diameter nu 17 mm. Vikt 5 gram.

8704 Örring med hake, silverpärla på mitten. Yttre diameter 24 mm. Vikt 2,5 gram. Erinrar om Teckningar ur SHM VI plansch 6g, men pärlan slät och mycket mindre.

8705 Dito dito. Jämntjock ten på tre ställen spiralräfflad. Yttre diameter 30 mm. Vikt 3 gram.

8706 Två hela och åtta delar av mynt, därav nio stycken konung knut Erikssons Kalmarmynt. En (helt) liknar Hildebrand Sveriges medeltid I, 2, fig. 435, men utan spår av inskrift. Ett fragment erinrar om fig. 434. det tionde(fragment) har å ena sidan ett kors med punkt i mitten och en av två punkter i varje vinkel. På andra sidan synas ha kors med en bokstav i var vinkel. Möjligen Knut Erikssons östgötamynt. 2 gram.

Övrigt fyndmaterial: -

Fyndomständigheter/övrig information: "[...] f. jämte tre spännen, 4 fingerringar och 2 örringar av silver i ett stenröse. Förvärvades efter att ha gått genom flera mellanhänder 1907 till Jönköpings museum."

"Kommentar: Nummer 8694-8706 utgöra *ett* fynd. Gjordes omkr. 1906 vid bortförande av ett stenröse i en åker vid byn Torp i Mönsterås socken, Kalmar län. Hela vikten 90 gram."

Referenser: Thordeman 1936:66; JöLm accessionskatalog år 1907.

Fyndnummer: 6

Fyndort, socken, landskap: Kockhem, Skånings-Åsaka sn, Västergötland

Fyndår: 1739

Tpq: 1216

Samling + inventariennr: SHM 102 + 115

Antal LL XX: Okänt antal.

Övriga mynt: Obestämda brakteater, tyska och engelska (1216-1272)

Smycken: Ett hängsmycke med djurornamentik i borrestil. En filigranornerad infattning för oval sten (spänne). Ett spänne ("hängsmycke") med ornering i niellerad gravyr.

Övrigt fyndmaterial: Fyndet låg i ett kopparkärl täckt av näver.

Fyndomständigheter/övrig information: "[...] i ett kopparkärl täckt av näver. [...] förvärvades endast delvis till K. Mkb . Sthm.". Fyndets vikt över 1 kg. Totalt ca. 4000 st. mynt.

Referenser: Thordeman 1936:66.

Fyndnummer: 7

Fyndort, socken, landskap: Lund, Landeryd sn, Östergötland

Fyndår: 1877/1907. Hittad i två omgångar. Vid det senare tillfället hittades dock bara 3 mynt.

Tpq: 965/1140 (Två årtal angivna, eftersom myntet av typ LL XX enligt Malmer och Wiséhn möjligtvis är av senare inblandning, och inte från början hörde till depåfyndet).

Samling + inventariennr: SHM 6368 + 13044

Antal LL XX: 1

Övriga mynt: "Kalifatet, 268 dirhamer 719/20-965: umajjad (1), abbasider (7), samanider (95), buwajhider (2), volgabulgarer (3), efterpräglingar och obestämda (159). Tyskland, 1 denar 948-955."

Smycken: Fyra smyckefragment, varav två verkar vara av spännen och de två övriga oidentifierbara. Samt eventuellt del av en armring av snodda silvertenar.

Övrigt fyndmaterial: Silvertenar, fragment av silvertenar, snodda silvertenar.

Fyndomständigheter/övrig information: "Fyndet hittades under större stenar i en backe nära gården Lund under Slattefors och Sturefors. "För 2 år sedan hade en del af mynten, som lågo alldeles bara nära en sten varsnats af en bondgumma, som trodde stället vara ett offerkast, hvarför hon ej tordes röra mynten. På våren sågos de ånyo af några barn, hvilka omtalade saken och smedel Lindgren och de öfriga gingo därför den 1:a juli d.å. att 'söka skatten', som äfven fanns

på uppgifvet ställe” (SHM/KMK inv.). Denna fynddel, A, vägde 282 gram, inklusive 31 bitar smycksilver. Lagliga inlösenbeloppet, 41 kr och 46 öre, höjdes till 44 kr, som delades mellan 9 personer. De båda minsta andelarna var på 12 resp. 43 öre, den största var 20 kr och 88 öre. 3 mynt ur samma fynd, fynddel B, förvärvades 1907”. Fynddel A (hela fyndet utom de tre mynten som omnämns som senare upphittade under ”fyndår”) vägde 282 gram. Detta fynd är mycket likt ett annat vikingatida fynd från Östergötland till sin sammansättning (fig. 36, SHM 9534, 9760, 9838, från Stens prästgård, Västra Stenby sn), och jämförelser fynden emellan kunde vara intressanta. Dessa två fynd är typiskt vikingatida till sin karaktär.

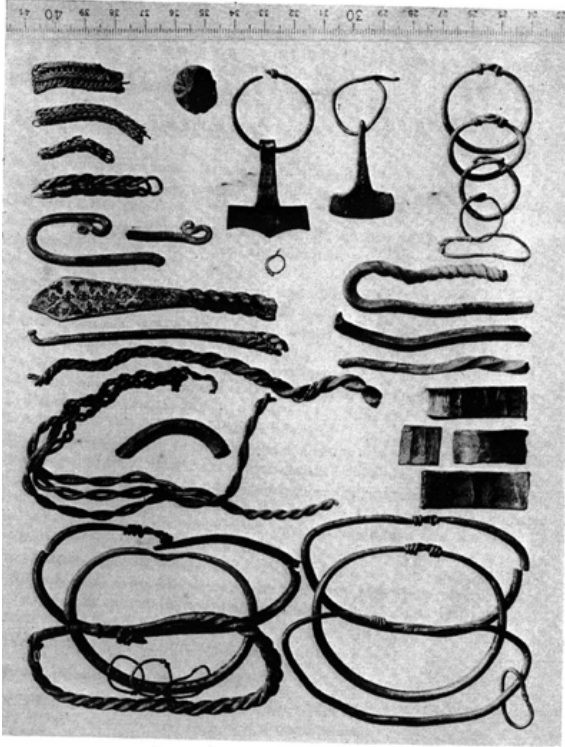

Fig. 36 (Skala 1:2) (Efter Forsberg 1968:24).

Referenser: Forsberg 1968:29f; Malmer, Wiséhn 1982:30f.

Fyndnummer: 8

Fyndort, socken, landskap: Ljunga, Tåby sn, Östergötland

Fyndår: 1828

Tpq: 1225

Samling + inventariennr: SHM 500

Antal LL XX: Okänt antal.

Övriga mynt: -

Smycken: Två st. silversöljor.

Övrigt fyndmaterial: -

Fyndomständigheter/övrig information: “[...] jämte två silversöljor i en bergsskrevan.” Hela fyndets vikt över 700 gram.

Referenser: Thordeman 1936:69.

Fyndnummer: 9

Fyndort, socken, landskap: Södvik, Persnäs sn, Öland

Fyndår: 1840

Tpq: ca. 1140

Samling + inventariernr: SHM 900

Antal LL XX: 352

Övriga mynt: -

Smycken: Två myntkedjor, sammansatta av anglosaxiska, danska, och tyska 1000-talsmynt. Sex st. spolförmiga pärlor. Hängsmycke med infattad sten. Tre pärlor av glas eller glasfluss.

Övrigt fyndmaterial: -

Fyndomständigheter/övrig information: Hittad "[...] jämte flera silversmycken, bl.a. två kedjor, sammansatta av anglosaxiska, danska och tyska 1000-talsmynt."

Referenser: Thordeman 1936:66.

Fyndnummer: 10

Fyndort, socken, land: Haapsalu, Okänd fyndort, Estland

Fyndår: 1800-talet

Tpq: -

Samling + inventariernr: British museum (39 st. mynt)

Antal LL XX: 1

Övriga mynt: -

Smycken: Fem fragment av vad som verkar vara fyra smycken. Större delar av fyndet verkar dock ha smälts ner när fyndet hittades.

Övrigt fyndmaterial: -

Fyndomständigheter/övrig information: "[...] in the surroundings of the town or possibly in the ruins of the castle [...]".

Referenser: Markus 2004:151.

Fyndnummer: 11

Fyndort, socken, land: "Castrum Mone" (Ringvallsbefästning), Muhu (Moon), Estland

Fyndår: 1895

Tpq: -

Samling + inventariernr: -

Antal LL XX: 3

Övriga mynt: -

Smycken: Tre armband och fyra hängsmycken av silver. Ett kors och ett spänne av brons. 23 pärlor.

Övrigt fyndmaterial: -

Fyndomständigheter/övrig information: Funna "[...] omvecklade med en tyglapp vid ringvallens nedbrytande i dess inre sida nära basen. [...] Tidigare har på platsen hittats ett flertal mynt av grupp II samt ett av grupp I och ett av grupp IX. Skatterna äro troligen dolda omedelbart före befästningens förstörande av tyskarna 1227."

Referenser: Thordeman 1936:68.

Fyndnummer: 12

Fyndort, socken, land: Tamse, Muhu (Moon), Estland

Fyndår: -

Tpq: -

Samling + inventariernr: Tallinn historiska institut, Petersburg eremitaget

Antal LL XX: >400

Övriga mynt: -

Smycken: Två smycken. Örhänge och hästsmycke.

Övrigt fyndmaterial: -

Fyndomständigheter/övrig information: -

Referenser:

Fyndnummer: 13

Fyndort, socken, land: Padiküla, Jüri, Estland

Fyndår: 1927

Tpq: 1158

Samling + inventariernr: 102 mynt i Ajaloo institutet, Estniska vetenskapsakademien i Tallinn.

Antal LL XX: 9

Övriga mynt: Engelska sterlingar (Henry II). Danska mynt (Valdemar I). Blandade tyska mynt.

Smycken: En halskedja med djurhuvudformiga ändavslutningar. Två ringspännen, varav en större ornerad och den andra en liten icke-ornerad. Två fragment av vad som är ett filigran- och granulationsornerat spänne.

Övrigt fyndmaterial: -

Fyndomständigheter/övrig information: Hittades i en potatisodling på en bondgård.

Referenser: Molvögin 1994:528; Sejerøe 2001:128ff.

7.2) Kartor

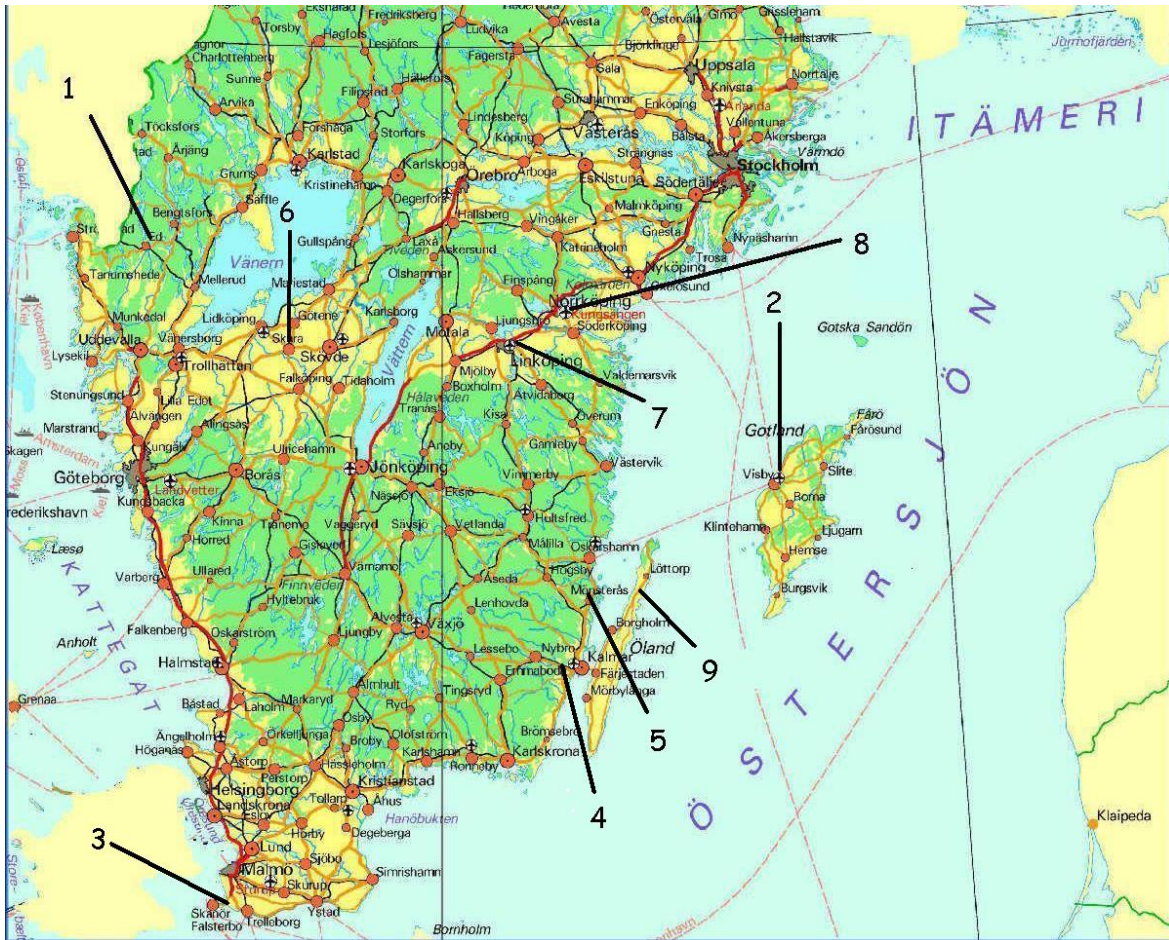

Fig. 37.

Karta som visar fyndplatserna över de svenska fynden (fig. 37). Siffrorna på kartan motsvarar fyndnumret i fyndkatalogen.

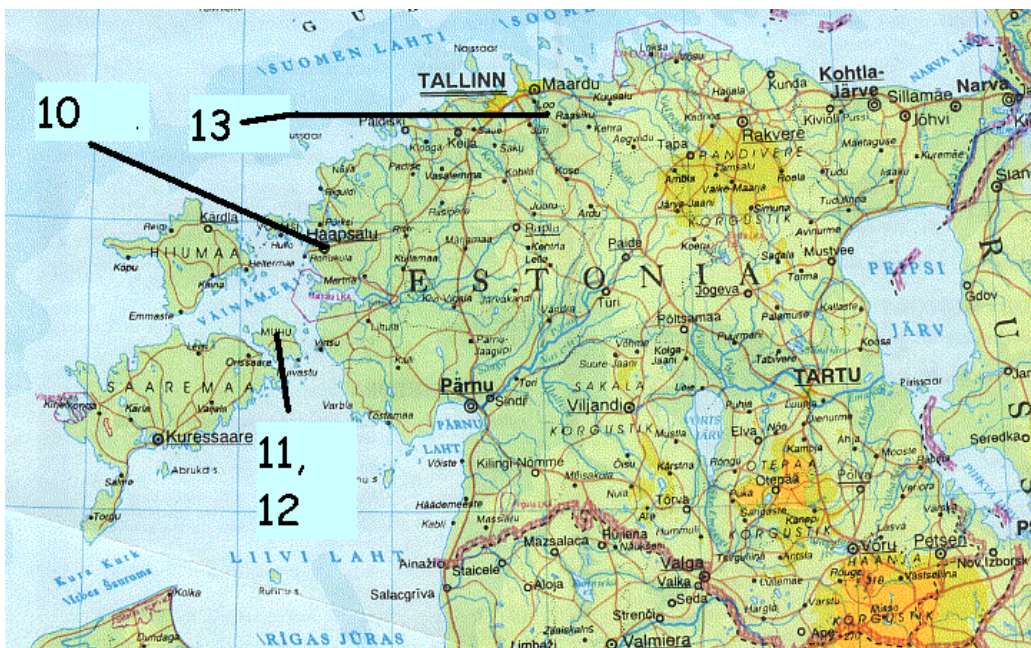

Fig. 38.

Karta som visar fyndplatserna över de estniska fynden (fig. 38). Siffrorna på kartan motsvarar fyndnumret i fyndkatalogen

8. Referenser

- Andersson, A. 1983. *Mediaeval drinking bowls of silver found in Sweden*. Stockholm.
- Blomkvist, N. 1972. Fem uppländska silverskatter. *Tor vol. 14*, 1970-1971. Uppsala.
- Callmer, J. 1989. Gegossene Schmuckanhänger mit Nordischer Ornamentik. *Birka II:3 – Systematische Analysen der Gräbfunde* Red.: G. Arwidsson. Stockholm.
- Carlsson, A. 1999. Vikingatidens samhälle på Gotland. *Arkeologi i Sverige 2*. Red.: Burenhult, G. Stockholm.
- Creutz, K. 1990. C-uppsats, arkeologiska institutionen, Stockholms universitet. *Svenska guld- och silverföremål i estländska skattfynd från perioden 800 – 1200 e.kr.* Stockholm.
- Duczko, W. 1983. Slaviskt och gotländskt smide i ädla metaller. *Gutar och vikingar*. Red.: Jansson, I. Stockholm.
- Duczko, W. 1985. *Birka V. The filigree and granulation work of the viking period – An analysis of the material from Björkö*. Angered.
- Forsberg, C. 1968. Östergötlands vikingatida skattfynd. *Tor vol. 12*, 1967-1968. Red.: Almgren, B och Hägg, I. Uppsala.
- Gräslund, A-S. 1994. Rune Stones – On Ornamentation and Chronology. *Birka studies 3, Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*. Red: Ambrosiani, B, Clarke, H. Stockholm
- Gustin, I. 2004. *Mellan gåva och marknad – Handel, tillit och materiell kultur under vikingatid*. Malmö.
- Hildebrand, BE, Hildebrand, H. 1878. *Teckningar ur svenska statens historiska museum*. H. 2. Ser. VI, Plancherna 1-10. Stockholm.
- Holm, J. 2003. C-uppsats, arkeologiska institutionen, Stockholms universitet. *Från silvermynt till myntat silver – förändringar i depositionsmonster på Gotland under sen vikingatid och tidig medeltid, 1100-1220*. Stockholm.
- Holmqvist, W. 1963. *Övergångstidens metallkonst*. Stockholm.
- Hårdh, B. 1976a. *Wikingzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Probleme und Analysen*. Lund.
- Hårdh, B. 1976b. *Wikingzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Katalog und Tafeln*. Lund.
- Jansson, I. 1981. Economic aspects of the viking age. *British museum Occasional papers no 30, British museum*. Red.: Wilson, D M, Caygill, M L. London.
- Jansson, I. 1983. Gotland och omvärlden under vikingatiden – en översikt. *Gutar och vikingar*. Red.: Jansson, I. Stockholm.
- Jansson, I. 1996. *The viking heritage – a dialogue between cultures*. Stockholm.
- Jonsson, K. 1993. The routes for the importation of German and English coins to the northern lands in the Viking Age. *Fernhandel und Geldwirtschaft : Beiträge zum deutschen Münzwesen in*

sächsischer und salischer Zeit. Sigmaringen.

Kjellmark, K, Thordeman, B. 1939. Hällkistan och myntskatten från Räppe. *Fornvännen*. Red.: Curman, S.

Kirpičnikov, A.N. 1973. *Snarjaženie vsadnika i verchovogo konja IX-XIII vv*. Leningrad.

Korzuchina, G.F. 1954. *Russkie klady IX-XIII vv*. Moskva-Leningrad.

Lagerkvist, L.O. 1970. *Svenska mynt under vikingatid och medeltid*. Stockholm.

Malmer, B, Wiséhn, I. 1982. *Myntfynd från Östergötland*. Sveriges mynthistoria: landskapsinventeringen 1. Stockholm.

Malmer, B, Wiséhn, E, Beckman-Thoor, K. 1992. *Myntfynd från Dalsland och Värmland*. Sveriges mynthistoria: landskapsinventeringen 6. Stockholm.

Markus, F. *Living on Another Shore. Early Scandinavian Settlement on the North-Western Estonian Coast*. Uppsala.

Molvögin, A. 1994. *Westeuropäische Münzen des 10. bis 12. Jahrhunderts in Estland*. Hamburg.

Nylén, E. 1969. *Gotlands största silverskatt funnen vid Burge i Lummelunda*. *Gotländskt arkiv* 1969. Visby.

Petersen, J. 1928. *Vikingetidens smykker*. Stavanger.

Sejerøe, O. 2001. Møntfund i Estland med danske vikingamønter. *Nordisk numismatisk unions medlemsblad* 7/2001.

Stenberger, M. 1947. *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit 2. Fundbeschreibung und Tafeln*. Stockholm.

Stenberger, M. 1958. *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit I. Text*. Stockholm.

Tamla, Ü. 1995. Scandinavian Influences on the Estonian Silver Ornaments of the 9th-13th Centuries. *Archaeology East and West of the Baltic*. Red.: Jansson, I. Stockholm.

Thordeman, B. 1936. *Sveriges medeltidsmynt*. Stockholm.

Wideen, H. 1955. *Västsvenska vikingastudier*. Göteborg.

Wiséhn, E. 1990. Myntskatten från Årbol och prosten Lignell. *Nordisk numismatisk unions medlemsblad* 8/1990.

Zachrisson, T. 1998. *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang mellan ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidigmedeltid i Uppland och Gästrikland*. Stockholm.

Östergren, M. 1989. *Mellan stengrund och stenhus – Gotlands vikingatida silverskatter som boplotsindikation*. Stockholm.

Otryckta källor

Jönköpings Läns museums accessionskatalog år 1907.

